

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Katedra pedagogiky

Diplomová práce

Bc. Hana Brodská

Pedagogicko-psychologická charakteristika pachatele juvenilní delikvence

Educational and Psychological Profiling of the Juvenile
Delinquent

Praha 2013

Vedoucí práce: PhDr. Hana Krykorková, CSc.

Poděkování:

Děkuji vedoucí práce *PhDr. Haně Krykorkové, CSc.* za její vstřícný přístup a všechny cenné rady a připomínky, které mi v průběhu vypracovávání diplomové práce poskytla. Rovněž děkuji *RNDr. Janě Strakové, Ph.D.* za její ochotu a návrhy při konzultaci empirické části práce. Zároveň děkuji probačním úřednicím střediska Probační a mediační služby České republiky *PhDr. Zuzaně Kynclové, Mgr. Daně Kloudové* a *Mgr. Martině Cermanové* za umožnění provedení empirického šetření.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze dne

.....

Jméno a příjmení

Klíčová slova:

juvenilní delikvence, mladistvý, provinění, Probační a mediační služba ČR

Key words:

juvenile delinquency, juvenile, offense, Probation and Mediation Service of the Czech Republic

Abstrakt

Diplomová práce představuje pedagogicko-psychologickou charakteristiku pachatele juvenilní delikvence. Teoretická část se zaměřuje na vymezení pojmu juvenilní delikvence, jejích specifik a vývojových trendů v této oblasti. Dále se práce věnuje popisu charakteristik mladistvého z pohledu vývojové psychologie a objasnění příčin juvenilní delikvence. Empirická část pojednává o výsledcích kvalitativního výzkumu realizovaného na středisku Probační a mediační služby ČR. Výzkum je proveden kombinací metod obsahové analýzy dokumentů, polostrukturovaného rozhovoru a Tarterova dotazníku s cílem získat anamnestické údaje o vybraných klientech Probační a mediační služby ČR a identifikovat nejrizikovější oblasti v jejich životě.

Abstract

The thesis presents the educational and psychological profiling of the juvenile delinquent. The theoretical part focuses on the definition of the juvenile delinquency, its specifics and developmental trends in this field. Next, it deals with the description of the juvenile's profiling from the perspective of the developmental psychology and then with the explanation where juvenile delinquency stems from. The empirical part deals with the results of the qualitative research collected in the center of the Probation and Mediation Service of the Czech Republic. The research is realized by the combination of three methods – the content analysis of documents, the semi structured interview and Tarter questionnaire in order to get anamnestic data about chosen clients of the Probation and Mediation Service of the Czech Republic and to find out the most hazardous areas of their lives.

OBSAH

I. Teoretická část

ÚVOD.....	9
1 JUVENILNÍ DELIKVENCE	12
1.1 VYMEZENÍ POJMŮ	12
1.2 MLADISTVÍ Z POHLEDU VÝVOJOVÉ PSYCHOLOGIE.....	13
1.3 SPECIFIKA JUVENILNÍ DELIKVENCE	17
1.4 VÝVOJOVÉ TRENDY V OBLASTI INTERPRETACE JUVENILNÍ DELIKVENCE	20
2 PŘÍČINY JUVENILNÍ DELIKVENCE	22
2.1 BIOLOGICKÉ DETERMINANTY	23
2.2 PSYCHOLOGICKÉ FAKTORY	25
2.3 SOCIÁLNÍ FAKTORY	27
2.3.1 <i>Rodina</i>	27
2.3.1.1 Struktura rodiny a její socioekonomický status	28
2.3.1.2 Deviace v rodině	30
2.3.1.3 Interakce v rodině.....	31
2.3.2 <i>Škola</i>	33
2.3.2.1 Rizikové faktory ve školním prostředí.....	33
2.3.3 <i>Vrstevnická skupina</i>	36
2.3.4 <i>Rizikové faktory na úrovni komunity</i>	38
2.3.5 <i>Masmédia</i>	40

II. Empirická část

1	KONCIPOVÁNÍ VLASTNÍHO EMPIRICKÉHO ŠETŘENÍ	43
1.1	VYMEZENÍ VÝZKUMNÉHO PROBLÉMU	43
1.2	CÍL EMPIRICKÉHO ŠETŘENÍ	44
1.3	REALIZACE EMPIRICKÉHO ŠETŘENÍ	44
2	METODOLOGIE EMPIRICKÉHO ŠETŘENÍ	46
2.1	VÝZKUMNÉ OTÁZKY	46
2.2	POPIS VÝZKUMNÉHO VZORKU	46
2.3	METODY EMPIRICKÉHO ŠETŘENÍ	47
2.3.1	<i>Obsahová analýza dokumentů</i>	47
2.3.2	<i>Polostrukturovaný rozhovor</i>	47
2.3.3	<i>Dotazník pro dospívající identifikující rizikové oblasti</i>	47
2.4	VÝZKUMNÝ DESIGN	48
2.5	ZPŮSOB ZPRACOVÁNÍ VÝSLEDKŮ	49
3	ZPRACOVÁNÍ VÝSTUPŮ VÝZKUMU	50
3.1	PŘÍPADOVÁ STUDIE JUVENILNÍHO DELIKVENTA A	50
3.2	PŘÍPADOVÁ STUDIE JUVENILNÍHO DELIKVENTA B	57
3.3	PŘÍPADOVÁ STUDIE JUVENILNÍHO DELIKVENTA C	63
	ZÁVĚR	69
	PŘÍLOHY	
	SEZNAM LITERATURY A DALŠÍCH ZDROJŮ	

SEZNAM GRAFŮ

GRAF 1: VÝSLEDEK TARTEROVA DOTAZNÍKU U JUVENILNÍHO DELIKVENTA A	54
GRAF 2: VÝSLEDEK TARTEROVA DOTAZNÍKU U JUVENILNÍHO DELIKVENTA B	61
GRAF 3: VÝSLEDEK TARTEROVA DOTAZNÍKU U JUVENILNÍHO DELIKVENTA C	66

I. Teoretická část

Úvod

Problematika delikventního jednání vzbuzuje ve společnosti zájem a s ním spojené emoce od nepaměti. Jedná se totiž o jev, který se neodehrává pouze ve výzkumných laboratořích, ale negativně zasahuje, a to především pokud se člověk ocitne v roli oběti nebo osoby z bezprostředního okolí oběti, do našeho každodenního života. Z laických úvah o delikventním jednání se postupně začaly vydělovat pokusy o odborné zkoumání tohoto jevu. Bylo vytvořeno velké množství teorií, které si kladly za cíl popsat a vysvětlit příčiny vedoucí jedince ke spáchání činu, který je v rozporu s všeobecně uznávanými normami. Pozadu nezůstávaly ani snahy o vytvoření profilu typického kriminálního jedince, kterému je porušování norem dáno „do vínku“, a k dispozici jsou i další, z dnešního pohledu mnohdy úsměvné, výsledky bádání.

Postupem času se pozornost odborníků začala zaměřovat na konkrétní oblasti delikventního jednání, protože každá vykazuje určité odlišnosti, s nimiž je nezbytné počítat. Začalo se proto hovořit o delikvenci dětí, delikvenci mládeže, delikvenci cizinců, delikvenci žen apod. Podobně tomu bylo u rozlišení kriminálního chování podle obsahu činnosti, proto se dnes můžeme setkat s podrobnými rozbory hospodářské kriminality, mravnostní kriminality, majetkové kriminality atd.

Cíl zkoumání zůstává ale stále stejný. Prostřednictvím podrobných znalostí přispět k odhalení příčin jednání delikventních osob a pracovat na preventivní strategii, jak takovému jednání předcházet a jak, pokud se ho již jedinec dopustil, zabránit jeho opakování.

Jedním z důležitých předpokladů k tomu, aby bylo možné tohoto cíle dosáhnout, nebo se mu alespoň přiblížit, je mít k dispozici co nejvíce informací o jedinci, který se delikventního jednání dopustil. Odborníci se shodují, že při objasňování příčin delikventního jednání si dnes nelze vystačit s jednoduchou teorií, ale na delikvenci je podle nich nutné pohlížet jako na multifaktoriálně podmíněný jev. Proto je nutné zaměřit se na všechny důležité oblasti jedinceva života.

Tato diplomová práce se zabývá problematikou juvenilní delikvence a jejím cílem je podat pedagogicko-psychologickou charakteristiku pachatele juvenilní delikvence s důrazem na analýzu příčin, které v procesu vzniku a rozvoje delikventních projevů u adolescentů hrají podstatnou roli. Jedná se o práci teoreticko-empirickou, kdy k naplnění stanoveného cíle je využito teoretického zpracování tématu juvenilní delikvence a prezentace výsledků vlastního empirického šetření.

Problematika juvenilní delikvence je v odborné literatuře hojně diskutovaným tématem a v zahraniční i české literatuře je možné nalézt množství realizovaných výzkumů zaměřených na tento jev. Důvodem zájmu o tuto problematiku je především skutečnost neustálé aktuálnosti tohoto tématu. Díky populačnímu úbytku u věkové kategorie mladistvých počet spáchaných provinění sice poklesl, avšak při zohlednění demografických trendů se odborníci spíše klaní k názoru, že skutečný počet provinění vzrůstá.

Přínosem diplomové práce je přispění k lepšímu náhledu na charakteristiku pachatele juvenilní delikvence a na možnosti identifikace rizikových oblastí v životě juvenilního delikventa. Právě identifikace rizikových oblastí v životě mladých lidí umožňuje odborníkům cíleněji a systematičtěji s juvenilním delikventem pracovat, kdy cílem jejich působení a spolupráce s mladistvým pachatelem je především prevence recidivy.

Odborníkem přitom není myšlen pouze pracovník z pedagogicko-psychologické poradny, střediska výchovné péče, sociální kurátor pro mládež či probační pracovník, ale nezastupitelnou roli zastává i učitel, výchovný poradce či školní metodik prevence. V poslední době velmi často zmiňovaná potřeba disponovat diagnostickými schopnostmi u pedagogických pracovníků se v souvislosti s tématem juvenilní delikvence ukazuje jako velmi důležitá. Rovněž výchovný poradce, školní metodik prevence či učitel může při objevení se projevů delikvence u žáka využít své odbornosti při práci s ním, ať už se jedná například o navázání intenzivnější spolupráce s rodinou mladistvého, či o individuální práci se žákem.

V teoretické části práce jsou nejdříve vymezeny pojmy, které s tématem juvenilní delikvence úzce souvisí. Následuje podkapitola zaměřená na popis nejdůležitějších vývojových změn, kterými mladí lidé v období adolescence procházejí. Specifikům juvenilní delikvence, které ji odlišují od delikvence dospělých osob, je věnována následující podkapitola. Kapitola pojednávající o juvenilní delikvenci je zakončena popisem vývojových trendů v oblasti interpretace juvenilní delikvence.

Následující kapitola podrobně pojednává o oblastech, v nichž je možné nalézt příčiny juvenilní delikvence. Je zaměřena na shrnutí nejdůležitějších faktorů biologických, psychologických i sociálních, které při vzniku a rozvoji delikventního jednání u mladého člověka hrají důležitou roli. Neobsahuje však podrobně rozepsané jednotlivé teorie, které se z pohledu biologického, psychologického či sociologického snaží pojmenovat nejpodstatnější příčiny vedoucí k rozvoji delikventního jednání u mladých lidí.

Ze sociologických činitelů je největší pozornost věnována především rodině mladistvého pachatele, která představuje primárního socializačního činitele, dále pak školnímu prostředí a vrstevnické skupině, která nabývá na významu právě v období dospívání. Samostatnou podkapitolu tvoří nastínění možného vlivu masmédií na rozvoj juvenilní delikvence.

Cizojazyčné texty, z nichž bylo v teoretické části čerpáno, byly pro účely práce přeloženy do českého jazyka autorkou práce.

Empirická část práce prezentuje výsledky empirického šetření realizovaného v součinnosti s Probační a mediační službou České republiky, kde probační pracovníci pracují i s juvenilními delikventy. Získaná data jsou zpracována ve třech případových studiích, které se detailně věnují charakteristice třech juvenilních delikventů.

1 Juvenilní delikvence

1.1 Vymezení pojmů

Juvenilní delikvence, taktéž kriminalita mladistvých, je specifickou oblastí kriminality. Snaha o lepší porozumění juvenilní delikvenci není výdobytkem dnešní doby. První pokusy o zkoumání delikvence mládeže a o její řešení lze v Evropě nalézt už v 16. století, kdy církve, zaměstnavatelé i soudy přijímali různá opatření proti nezvladatelné mládeži. Již tehdy bylo cílem různých reformátorů, aby mladiství delikventi požívali určité výhody a nebyli například zavíráni do věznic společně s dospělými pachateli (Jandourek, 2011, str. 25, 26).

Pojem mládež na poli trestní justice značí souhrnné označení pro děti mladší patnácti let a pro mladistvé. Jako mladistvý je z hlediska práva označován jedinec, který je trestně odpovědný, ale jeho postavení v rámci trestního práva je upraveno speciálním zákonem (*zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže*). Ten definuje mladistvého jako „osobu, která v době spáchání provinění dovršila patnáctý rok a nepřekročila osmnáctý rok svého věku“.

Vymezení pojmu delikvence se různí. Slovo delikvence pochází z latinského slova *delinquere* a značí provinit se (Novotný, 2006, str. 8). Tento pojem byl původně termínem právnickým a až později se začal užívat i v sociálních vědách. Většina odborníků rozumí v užším slova smyslu pod tímto pojmem označení pro kriminalitu dětí a mladistvých. Jedná se tak o souhrnné pojmenování činů jinak trestných spáchaných dětmi mladšími patnácti let a provinění, kterých se dopouští mladiství. Výraz delikvence tak upozorňuje na fakt, že protiprávní čin spáchala osoba mladší osmnácti let. Užšímu pojetí pojmu delikvence by odpovídala i definice Hirschiho, který za delikvenci pokládá všechny činy, u nichž je možné usuzovat, že jejich odhalení povede k potrestání pachatele širokým společenstvím (Hirschi, 2008, str. 47).

V širším významu se pod termín delikvence zařazuje jednání mládeže, které není trestným činem z důvodu svého nízkého stupně nebezpečnosti (Válková, Kuchta, 2005, str. 266, 267). Tomuto pojetí by odpovídalo i definování delikvence Novotným, který

uvádí, že pojem delikvence se v první řadě užívá pro označení méně závažného proviňování mladých lidí (Novotný, 2006, str. 8). Do takto široce vymezeného pojmu je možné zařadit různé formy sociálně nežádoucího chování u dětí a mladistvých. Pouze výjimečně je možné setkat se s užitím pojmu delikvence jako prostého ekvivalentu trestné činnosti, aniž by autor při užití tohoto pojmu nepojednával o populaci mládeže (Podaná, 2011, str. 8). V následujících částech práce je pojem juvenilní delikvence užíván v užším slova smyslu a rozumí se jím tedy protiprávní činy spáchané mladistvými.

Pojem provinění v oblasti juvenilní delikvence nahrazuje sousloví trestný čin. Jedná se tedy o označení pro trestný čin spáchaný mladistvým. Další odlišností v terminologii je rovněž užívání pojmu opatření namísto trestu. Po spáchání provinění je tak možné mladistvým uložit různá opatření. Opatření je možné definovat jako „právní následek provinění namísto trestu“ (Zoubková, Černíková, Nikl, 2001, str. 86). Opatření v sobě rovněž obsahuje komponent újmy, ale zřetelněji je v něm zdůrazněno aktivní zacházení s mladistvým člověkem, který v době spáchání provinění ještě nedosáhl plné zralosti v oblasti psychologické, sociální ani morální.

Ačkoliv slova provinění a opatření označují totéž co sousloví trestný čin a trest, je v zavedení jejich užívání patrná snaha o zabránění stigmatizace mladých lidí, která by jim mohla v jejich budoucím životě v mnoha oblastech znemožnit dosažení různých cílů. Lze si totiž jenom těžko představit, že by opětovné začlenění mladistvého do společnosti proběhlo hladce, kdyby jeho podobu znali lidé v širokém okolí a kdyby byl jednou pro vždy spojen s nálepkou delikventa.

1.2 Mladiství z pohledu vývojové psychologie

Při práci s delikventní mládeží se žádný profesionál neobejde bez dobrých znalostí z vývojové psychologie. Období, kterým mladistvý člověk prochází, se ve vývojové psychologii nazývá adolescence. Stručné pojednání o nejvýznamnějších změnách a úskalích tohoto vývojové období podává následující podkapitola. Konkrétněji se zabývá problematikou identity mladého člověka v období adolescence, myšlením mladých lidí a jejich emočním prožíváním v tomto období, morálním uvažováním

a proměnou postavení adolescenta ve společnosti. Stranou je ponechán somatický vývoj adolescenta.

Celé období dospívání trvá přibližně 10 let, od desátého do dvacátého roku věku jedince, a je charakterizováno komplexní proměnou osobnosti v oblasti somatické, psychické i sociální (Vágnerová, 2005, str. 321). Z pohledu vývojové psychologie je tato fáze lidského života různými autory členěna odlišně. Někteří dávají přednost rozdělení na fáze puberty a adolescence, jiní tuto vývojovou etapu rozlišují na tři fáze, když před fází puberty ještě vyčleňují prepubertu. Podle Šimíčkové Čížkové začíná adolescence u děvčat v šestnácti letech a u chlapců v sedmnácti letech (Šimíčková Čížková, 2005, str. 111). Vágnerová člení období dospívání na fázi rané adolescence, která trvá od jedenácti let do patnácti let, a na fázi pozdní adolescence, kterou vymezuje obdobím mezi patnáctým a dvacátým rokem života (Vágnerová, 2005, str. 323, 324). Pachatelem juvenilní delikvence se rozumí mladý člověk, jehož věk se pohybuje v rozmezí patnácti až osmnácti let. Vyjdeme-li z tvrzení Macka o tom, že většina autorů se přiklání k užívání pojmu adolescence pro věkové období od 15 do 20 (22) let, bude v následujících částech práce mladistvý pachatel juvenilní delikvence označován z pohledu psychologie jako adolescent (Macek, 1999, str. 11).

Termín adolescence je odvozen z latinského slova *adolescere*, které je možné přeložit jako dorůstat, dospívat, mohutnět (Macek, 1999, str. 11). V období dospívání tak jedinec dosahuje plné reprodukční zralosti a je postupně rovněž dokončen tělesný růst. Biologicky je vstup do fáze adolescence vymezen právě pohlavním dozráním.

Ačkoliv jsou v názoru na rozčlenění období dospívání autoři nejednotní, faktem zůstává, že se jedná o část lidského života, kdy jedinec stojí na pomezí dětství a dospělosti. Tento přechod je podle Taxové možné vysledovat v mnoha dílčích oblastech, počínaje oblastí sexuální, kde je patrný přechod od nevyhraněných funkcí pohlaví k vyhraněným. Dalším důležitým bodem je opuštění nesamostatnosti a závislosti na dospělých směrem k samostatnosti a nezávislosti. Přechod od neodpovědnosti k plné zodpovědnosti za své chování tvoří rovněž jeden z klíčových úkolů tohoto vývojového období. Před jedincem v období dospívání stojí další významný milník, kterým je přechod ze základní školy do přípravy na povolání, popřípadě rozhodnutí dále nestudovat a začít pracovat (Taxová, 1987, str. 51).

Pro další život člověka má stěžejní význam dosažení stabilního pocitu vlastní identity, což je od dob E. H. Eriksona považováno za nejvýznamnější úkol této vývojové etapy. Ten období dospívání charakterizuje jako věk člověka, v němž by si mladý jedinec měl vybudovat svou identitu na pevných základech. V opačném případě totiž podle něj nastává konfuze rolí (Erikson, 2002, str. 238). V jednoduše organizovaných společenstvích je přechod člověka z dětství do dospělosti vyznačen jasným rituálem, který dává ostatním členům společenství zřetelně najevo, že s mladým člověkem je nutné jednat jako s dospělým. Jednotný a všeobecně přijímaný rituál v naší společnosti neexistuje, což adolescent může vnímat jako nepříjemný tlak, protože je za celý proces budování vlastní identity zodpovědný sám.

Identita podle Macka znamená nové sjednocení dosavadních osobních zkušeností (a to kognitivních i emocionálních), vědomých i neuvědomovaných potřeb, výkonové kapacity jedince a sociálních rolí do jednoho celku (Macek, 2001, str. 20). Podle Vágnerové mladý člověk usiluje o nalezení subjektivně přijatelné vlastní identity aktivní experimentací s různými způsoby chování, se sociálními rolemi či vztahy a vyvíjením snahy o sebepoznání (Vágnerová, 2005, str. 325). Tato experimentace může mladému člověku přinést cenné informace, ale na druhé straně je spojena i s rizikem spáchání činu, který už bude z pohledu společnosti nepříjatelým. Jak totiž uvádí Macek, naše současná společnost poskytuje mladému člověku poměrně dlouhý čas pro sebedefinování, který však jedinec může využít i pro experimentaci s hodnotami a zodpovědností, což může mít negativní dopad jak na jedince samotného, tak i na jeho okolí (Macek, 2001, str. 21).

Pro mladé lidi je často dospělost spojena s definitivní volbou, s nemožností jakékoliv změny a s nudným stereotypním životem. Mnohé z nich tato skutečnost zneklidňuje nebo se jim může jevit příliš náročná na zvládnutí, a proto raději dobrovolně setrvávají v přechodném období, které jim nabízí volnost a v porovnání s dospělostí minimum povinností a zodpovědnosti. Mladý člověk v takovéto situaci často odkládá zásadní rozhodnutí na pozdější období. Tento jev nazýváme jako adolescentní psychosociální moratorium (Vágnerová, 2005, str. 325). Erikson uvedl, že „mysl adolescenta je v podstatě myslí ve stavu moratoria, psychosociálního stádia mezi dětstvím a dospělostí,

mezi morálkou, jíž se dítě naučilo, a etikou, kterou má rozvíjet jako dospělý“ (Erikson, 2002, str. 239).

V pozdní adolescenci se styl myšlení zásadně nemění a je tak stejný jako v období puberty. Toto období nazval Piaget jako stádium formálních logických operací. Typická je pro adolescenty schopnost používat nové způsoby řešení, proto často přicházejí s novými a netradičními nápady. Na druhou stranu mohou být jejich způsoby řešení a chování zbrklé a příliš radikální, protože mladý člověk nemá dostatek zkušeností a mnohdy není rovněž schopen ještě zcela posoudit komplexnost situace a vnímat všechny její kontexty. Při rozhodování hrají velkou roli rovněž emoce, proto je možné označit úsudky adolescentů jako emocionálně zatížené. To platí u pozitivních emocí, kdy se mladý člověk snadno nadchne a jeho úsudek je tímto nadšením ovlivněn, i u emocí negativních, jakými jsou například vztek, smutek či rozladěnost (Vágnerová, 2005, str. 332–339).

Z hlediska emočního vývoje jsou však již starší adolescenti v porovnání s pubertou emočně stabilnější a nebývají tak už tolik náladoví. Tato větší emoční stabilita je výsledkem větší hormonální vyrovnanosti a adaptace organismu na pohlavní dospělost. Roli sehrávají i zkušenosti, protože pro mladého jedince už není tolik věcí nových a neznámých a začíná se projevovat stereotyp. S emočním zklidněním souvisí i stabilizace volní autoregulace, která se projevuje zejména lepším sebeovládáním a větší vytrvalostí (Vágnerová, 2005, str. 343, 344).

Jak již bylo zmíněno výše, adolescent se nachází ve fázi přechodu do dospělosti. Velkých změn tak doznává postavení mladého člověka ve společnosti. Milníkem je v první řadě přechod ze základní školy na střední školu či odborné učiliště a později rovněž rozhodnutí o nástupu do práce či o pokračování ve studiu na vysoké škole. Důležitým úkolem pro mladého člověka je také postupně se osamostatnit od své rodiny a navázat vztahy s vrstevníky obojího pohlaví. První vážnější vztahy mezi chlapci a dívkami se u mladých lidí objevují nejčastěji v období přechodu mezi pubertou a adolescencí. Tyto první lásky jsou zpočátku ještě nestálé a proměnlivé, avšak často velmi silně prožívané. Fáze zamilovanosti, která je založena na hlubší oddanosti a na větším vědomí závaznosti daného vztahu, u většiny jedinců nastává na konci období adolescence, případně na prahu dospělosti. Přesné a jednoznačné časové

vymezení však neexistuje, protože se jedná o záležitost velmi individuální (Langmeier, Krejčířová, 1998, str. 151).

Mezi další výrazné jevy v období adolescence patří proměna sociálních rolí, s nimiž jsou spjata mnohá očekávání od jedincova okolí. Některé z již osvojených rolí si adolescent pouze dále rozvíjí, ale například roli profesní či partnerskou v tomto období získává nově a učí se s ní pracovat proto, aby mohl přijmout status dospělého.

S postupem vývoje je mladý člověk čím dál tím více akceptován svým okolím jako dospělý jedinec, což je spojeno i s předpokladem převzetí zodpovědnosti za své jednání a respektování norem ve společnosti. Velmi důležitou roli v této oblasti hrají rodina a škola, které by měly člověka na tento úkol vhodně vybavit. Vacek uvádí, že morální uvažování přibližně poloviny z celkové populace adolescentů je z pohledu Kohlbergovy koncepce morálního vývoje možné zařadit do třetího stádia vývoje morálního usuzování. V této fázi se jedinec orientuje na vzájemné vztahy, sociální shodu a vzájemnou přizpůsobivost. Svůj život se proto snaží žít v souladu s očekáváním druhých lidí. Jedná se o období tzv. konvenční morálky (Vacek, 2008, str. 28–31). Podle Vágnerové již však adolescenti mnohdy dosahují úrovně postkonvenční morálky, která je založena na vycházení z osobně přijímaných hodnot a principů, jež svou platností nepodléhají žádné autoritě, ale jsou spjata s individuální zodpovědností. Tato úroveň se však neuplatňuje za všech okolností, protože v běžných situacích mladý člověk spíše využije již dříve zafixované stereotypy konvenční morálky (Vágnerová, 2005, str. 398, 399).

1.3 Specifika juvenilní delikvence

Juvenilní delikvenci je věnována zvláštní pozornost a je na ni proto pohlíženo odlišně než na delikvenci dospělých osob. Tento v mnohém shovívavější pohled na mladé lidi vychází z předpokladu, že se mladý člověk může snadněji dopustit protiprávního činu vzhledem ke své nezralosti, nezkušenosti a ke specifickým problémům, které období dospívání přináší. Důležitá je také skutečnost, že morální vývoj jedince v tomto věkovém období není ukončen (Jedlička, Kořa, 1998, str. 104).

U mladistvých pachatelů delikventního jednání se otevírá více možností, jak s nimi v rámci terciární prevence pracovat, než je tomu u dospělých delikventů. Zároveň lze vzhledem k dosud neukončenému vývoji osobnosti mladého člověka očekávat vyšší pravděpodobnost účinku uložených opatření sloužících k předcházení spáchání dalších protiprávních skutků. Šance, že při vhodném působení se již v budoucnu tito mladí lidé žádného provinění nedopustí, je vyšší než u pachatelů starších, jejichž vývoj je už po všech stránkách dokončen.

Způsob spáchání protiprávního činu je determinován mnoha faktory, ke kterým je možné zařadit například věk, zkušenosti, osobnostní rysy pachatele apod. Mezi juvenilní delikvencí a delikvencí dospělé populace je možné vysledovat zvláštnosti, které souvisejí s právě zmíněnou determinovaností.

K odlišnostem lze zařadit například fakt, že výběr předmětu útoku je u mladistvého určován jiným hodnotovým systémem, než je tomu u pachatele dospělého. Mladí pachatelé často například odcizují předměty, které v daný okamžik potřebují, nebo které se jim vzhledem k jejich věku líbí. Odložení uspokojení určité potřeby se mladým lidem jeví jako nevýhodné, a proto preferují co nejrychlejší dosažení daného cíle i za cenu možných ztrát. S tím souvisí i skutečnost, že mladiství pachatelé častěji jednají více emotivně než rozumově, a delikventní jednání je tak mnohdy výsledkem nenadálé příležitosti, která se pachatelům naskytne. Ukazuje se, že u mladistvých pachatelů velmi často chybí fáze plánování protiprávního činu, což má za následek nedokonalou přípravu činu, nutnost improvizace a amatérské provedení (Gjuričová, Žárský, 1999, str. 7).

K dalším specifickým rysům juvenilní delikvence patří i nepřiměřenost jednání mladých lidí při páchaní provinění. Tento znak souvisí s již zmíněnou velkou rolí emocí v jednání mladistvých, které je poté impulzivní a často neadekvátní. Výsledkem jsou pak radikální a nekompromisní řešení (Skopalová, 2010, str. 25, 26).

Pominout nelze ani fakt, že velká většina provinění je spáchána mladistvými pod vlivem alkoholu či jiné návykové látky. Tyto látky totiž posilují u jedince jeho odvalu, sebevědomí a odbourávají u něj zábrany. Rovněž také mohou podporovat tendence

k agresivnímu jednání. Specifickou oblastí je poté kriminalita páchaná za účelem obstarání si prostředků pro zisk návykové látky u závislých jedinců.

Pro trestnou činnost mladistvých je dále typické, že je nejčastěji páchána se spolupachateli ve skupině. Spáchání provinění pouze jedním mladistvým je velmi ojedinělé. Mezi možné příčiny protiprávního jednání ve skupinách patří motiv nudy, touhy po přijetí do party, kdy spáchání provinění nabývá podoby iniciačního rituálu, či motiv snahy převýšit ostatní členy skupiny (Skopalová, 2010, str. 25). Z hlediska pohlaví se dívky a chlapci v tomto rysu juvenilní delikvence liší. Výše napsané totiž platí zejména pro chlapce. Dívky se častěji než chlapci dopouštějí delikventního jednání individuálně (Válková, Kuchta, 2005, str. 271, 272).

U věkové kategorie mladistvých pachatelů je nutné počítat s vysokou mírou latentní kriminality, tedy protiprávních činů neoznámených, tudíž neevidovaných. Zejména méně závažné protiprávní činy jsou u mládeže téměř normální záležitostí, ale nahlášena a odhalena je pouze malá část z nich. Vyšší tolerance společnosti vůči pachatelům protiprávních činů z řad dětí a mladistvých pravděpodobně souvisí s přesvědčením, že porušování práva je u této věkové skupiny vnímáno jako vývojově podmíněný jev (Válková, Kuchta, 2005, str. 269). U latentní kriminality je velmi obtížné kvalifikovaně odhadnout počty pachatelů z řad mladistvých. Existující odhady v tomto případě mluví o množství mladistvých pachatelů, které dvakrát až třikrát převyšuje počty známých pachatelů (Kynclová, 2007, str. 5).

Podle poznatků Policie ČR si mladiství pachatelé velmi často nepřipouštějí strach z nepříznivých následků spáchaného provinění. Důvody této lehkomyšlnosti mohou být individuálně rozdílné. Jedním z nich je podle *Zprávy o situaci v oblasti vnitřní bezpečnosti a veřejného pořádku na území ČR v roce 2010* u mladých lidí rozšířené přesvědčení, že dodržování zákonů a dalších pravidel je pro ně nevýhodné (str. 17).

Nejčastěji jsou mladiství pachatelé vyšetřováni a stíháni pro majetková provinění. Oblíbenost majetkové trestné činnosti souvisí podle *Zprávy o situaci v oblasti vnitřní bezpečnosti a veřejného pořádku na území ČR v roce 2011* jednak s její nízkou objasněností, jednak k ní přispívá i převládající hodnotový systém naší současné společnosti. Ten se vyznačuje orientací na materiální hodnoty a jejich dosažení lidé

přízpůsobují své jednání. K dalším proviněním, jež je možné u cílové skupiny mladistvých delikventů zaznamenat ve větší míře, lze zařadit úmyslná ublížení na zdraví, maření výkonu úředního rozhodnutí, drogové delikty, poškozování cizí věci atd. Velká skupina protiprávních činů má u této věkové kategorie charakter přestupku, tedy takového jednání, jehož výsledkem je škoda do 5 000 Kč (str. 16–20).

1.4 Vývojové trendy v oblasti interpretace juvenilní delikvence

Při interpretování statistik prezentujících vývoj kriminality mladistvých je vždy nutné vzít v úvahu zdroj dat, se kterým bylo pracováno, protože každý z orgánů činných v trestním řízení užívá k popisu kriminality a jejích pachatelů jiných kategorií, a proto se výsledky statistik mohou mnohdy i podstatně lišit. Jedním z hlavních a často citovaných zdrojů jsou policejní statistiky, které přináší přehled trestných činů členěných do několika souhrnných kategorií (například trestná činnost majetková, hospodářská, mravnostní, recidivistů, mládeže apod.). U dalšího významného zdroje informací, soudní statistiky, tvoří základní jednotku pachatel trestné činnosti. V návaznosti na dané stádium soudního řízení tyto statistiky proto uvádějí počty osob stíhaných, obžalovaných, souzených a odsouzených. Údaje o absolutních počtech trestných činů je rovněž potřeba vždy hodnotit s ohledem na věkovou strukturu příslušné generace. Pro získání uceleného pohledu na tzv. úroveň kriminality je nezbytné vzít v úvahu i demografické trendy. Naprostá většina běžně publikovaných oficiálních statistik však toto zohlednění postrádá (Matoušek, Matoušková, 2011, str. 141–143).

Od roku 1989 byl zaznamenán výrazný nárůst objasněných protiprávních činů mladistvých, který dosáhl svého vrcholu v roce 1996. Na nárůst registrované kriminality páchané mládeží na počátku devadesátých let minulého století měly vedle demografických vlivů podíl i důvody související se společenskými změnami v roce 1989 na našem území a zvýšené zaměření se orgánů činných v trestním řízení na mladistvé pachatele (Válková, Kuchta, 2005, str. 281). Od roku 1997 kriminalita mladistvých stále více klesala, a to až do roku 2010. Podle *Analýzy trendů kriminality v roce 2011* je množství evidovaných provinění víceméně stejné jako v předchozím

roce. Došlo tedy k zastavení trendu minulých let, který byl sestupný (Marešová et al., 2012, str. 17).

Na klesajícím trendu se ve velké míře podílely demografické faktory, protože u mladistvých lze vysledovat od roku 1993 stálý pozvolný pokles podílu jedinců této věkové kategorie vzhledem k celkovému počtu obyvatel České republiky (Válková, Kuchta, 2005, str. 282). Vliv demografických faktorů zohledňuje i Marešová a uvádí, že pokles počtu provinění mladistvých je způsoben především výrazným populačním úbytkem u věkové kategorie v rozmezí od 14 do 18 let (asi o 20 %). Podle ní je tedy pravděpodobnější spíše relativní vzestup počtu mladistvých pachatelů (Marešová, rok neuv., str. 10).

Podle nejnovější (stav k 9. 4. 2013) *Zprávy o situaci v oblasti vnitřní bezpečnosti a veřejného pořádku na území ČR v roce 2011* bylo na našem území vyšetřováno 5 427 provinění spáchaných mladistvými. Pachatelů provinění bylo přitom 4 038. Největší podíl mladistvých na celkovém počtu známých pachatelů trestné činnosti byl zaznamenán shodně v Moravskoslezském kraji a v kraji Vysočina. Tyto údaje přináší informace o zjevné kriminalitě. Latentní trestná činnost mladistvých pak nejčastěji spočívala v provozování prostituce, užívání drog, vandalství, verbálních rasistických útoků... (str. 16).

2 Příčiny juvenilní delikvence

Hledání příčin delikvence mladistvých není záležitostí nikterak novou. Vycházelo a vychází se totiž z představy, že účinný nástroj pro minimalizaci projevů juvenilní delikvence nelze objevit, aniž by byly zjištěny vlivy, které vedly k jejímu rozvoji. Nalezení a pojmenování pouze jedné příčiny delikventního jednání je lákavé, avšak s ohledem na komplikovanost tohoto jevu nemožné.

V literatuře lze nalézt velké množství různých pohledů na dělení příčin delikvence mladistvých lidí. Marešová dělí příčiny juvenilní delikvence do tří základních skupin. První skupina příčin vychází z problémů spojených s dospíváním jedinců, konkrétně s poruchami chování způsobenými adolescentní nevyrovnaností, projevy vzdoru, individuálními zvláštnostmi osoby a osobnosti podmíněnými geneticky, chorobou či duševní poruchou apod. Naprosté odstranění těchto příčin není možné, a proto je vhodnější individuální přístup, jehož pomocí lze tyto faktory alespoň částečně ovlivnit a eliminovat jejich negativní vliv.

Druhou skupinu tvoří příčiny závislé na stavu společnosti a její patologii, které je možné v rámci společenských změn do jisté míry ovlivňovat. Do této kategorie lze zařadit negativní jevy v rodině závislé na mravní úrovni společnosti, negativní jevy ve výchovně-vzdělávacím procesu, nevhodný způsob využívání volného času, problémy se zaměstnáváním mládeže, malá účinnost sankčních a preventivních opatření apod.

Třetí skupina obsahuje příčiny související s novými či staronovými jevy v současné společnosti. K nim Marešová řadí například potřebu prosadit se ve skupině vrstevníků, prohlubující se neschopnost odložit uspokojení svých potřeb na pozdější dobu, podrobení se diktátu současného nákladného životního stylu, pocit nudy, nekritičnost k vlastnímu chování... (Marešová, 2007, str. 15, 16). Poslední skupinu tvoří příčiny, které jsou dnes aktuální, avšak svou podstatou je možné rozdělit je do dvou předchozích oblastí, protože v jejich pozadí stojí vždy buď osobnost daného jedince, nebo vliv sociálního prostředí.

Zjednodušeně lze všechny faktory přispívající k rozvoji juvenilní delikvence rozdělit na faktory subjektivní, které tkví v psychických a fyzických vlastnostech a v chování, a faktory objektivní, kterými se v užším slova smyslu myslí rodina a škola a v širším měřítku poté vliv komunity, masmédií a celospolečenského klimatu (Blatníková, Netík, 2008, str. 12, 13).

Cílem následujících částí práce je představit hlavní možné příčiny z obou těchto skupin faktorů. Konkrétně se tak podkapitoly věnují biologickým determinantům a psychologickým faktorům, vlivu rodinného prostředí, školy, vrstevnické skupiny, komunity a masmédií. Pro pojmenování příčin delikventního jednání je užíváno shodně pojmů prediktory delikventního jednání, rizikové faktory a kriminogenní faktory. Tyto pojmy shodně označují rizikové činitele, které vyvolávají, podporují či usnadňují páchání protiprávních činů.

2.1 Biologické determinanty

Představa typického kriminálního je pro mnohé lákavá pro svou jednoduchost. Díky posilování této mylné představy ze strany médií jí stále trpí část naší společnosti. Jak však uvádí Čírtková, na úrovni současného zkoumání není možné prokázat existenci typických charakteristik, které by se vyskytovaly pouze u pachatelů kriminálního jednání a předurčovaly by tak takového jedince ke kriminálnímu vývoji (Čírtková, 1998, str. 68).

V dnešní době se již jeví úsměvné rovněž názory vědců, kteří hledali souvislosti mezi sklony ke kriminálnímu jednání a fyziognomií člověka. Výzkumy, které se zaměřují na odhalení biologických determinantů delikventního jednání, probíhají i dnes, ale přinášejí pouze dílčí výsledky a představa, že by odhalily příčinu delikvence spočívající pouze v biologických faktorech, se jeví jako velmi nepravděpodobná.

Vliv biologických faktorů však přesto nelze úplně opominout a přehlížet jej. Ukazuje se totiž, že existují odchylky v biologické stavbě jedince, které se mohou spolupodílet na rozvoji delikventního jednání. Konkrétně výzkumy zmiňují nejčastěji abnormality

elektroencefalografického záznamu mozkové činnosti (EEG). Rovněž reaktivita autonomního nervového systému (ANS) je u delikventně jednajících lidí pravděpodobně v průměru jiná než u lidí, kteří jednají ve shodě s právními normami. Některé psychofyziologické výzkumy totiž zjistily, že delikventně jednající osoby mají úroveň základního nabuzení ANS nižší. Tento poznatek by mohl vysvětlit, proč delikventně jednající lidé potřebují vzrušivější a dobrodružnější zážitky, které by jejich autonomní nervový systém nabudily na větší úroveň (Matoušek, Matoušková 2011, str. 29). Vědci rovněž zkoumají vliv odlišného množství a nerovnovážné produkce hormonů, zejména pak serotoninu a adrenalinu.

Snad nejzřetelnější je však vliv syndromu hyperaktivity, nazývaný rovněž jako ADHD. Je spjat především s impulzivním a nepromyšlením chování, neklidem a nedostatečnou koncentrací pozornosti. Rovněž mohou být u mladistvých s tímto syndromem přítomny záchvaty vzteku a snížené sebehodnocení. Všechny tyto skutečnosti mají za následek potíže v adaptaci na společenské prostředí a začlenění se do skupiny vrstevníků. Význam syndromu hyperaktivity nemůže být zanedbán, protože nové studie udávají, že až třetinu mladistvých delikventů, kteří vykonávají trest nebo jsou umístěni ve výchovné instituci, tvoří hyperaktivní jedinci (Matoušek, Matoušková, 2011, str. 29). Dodnes není dostatečně objasněn mechanismus vzniku tohoto syndromu. Bývá nejčastěji objasňován kombinací negativních vlivů v období prenatálním, perinatálním i postnatálním. V současné době se v souvislosti se vznikem ADHD hovoří především o dědičných faktorech.

Se syndromem hyperaktivity souvisí již zmíněná impulzivita, kdy mladý člověk dává přednost tomu být neustále v pohybu a nerozvažuje dlouze důsledky svého chování. Impulzivita je velmi často spjata s převládající časovou orientací na přítomnost. Takto zaměřený člověk jen nesnadno dokáže odolat pokušení uspokojit své potřeby ihned, a to i za cenu konfliktu (Matoušek, Matoušková, 2011, str. 55, 56).

Svou roli může sehrát i fyzický vzhled jedince, který zvláště v období puberty a adolescence nabývá na významu a stává se velmi důležitým hodnotícím kritériem. Pokud je jedinec skupinou vrstevníků odmítnut kvůli svému fyzickému vzhledu či horšímu zdravotnímu stavu, hrozí nebezpečí, že se v důsledku frustrace stáhne

do sebe. Možným způsobem, jak se s danou situací vyrovnat, nabízí pak právě kriminální uspokojování nedostatečně saturovaných potřeb (Skopalová, 2010, str. 19).

Názor, že delikvence je vrozená a souvisí tak pouze s naší biologickou výbavou, byl vyvrácen, avšak to není důvod k tomu, aby docházelo k úplnému přehlížení vlivu dědičnosti a sledování biologických proměnných, které mohou mít na rozvoji delikventního chování také svůj podíl. Závěrem této podkapitoly lze říci, že určité vrozené biologické předpoklady mohou být rizikové pro vznik a rozvoj delikventního chování. Vždy však důležitou roli hrají i psychologické faktory a činitelé ze sociálního okolí daného jedince. O nich pojednávají následující podkapitoly.

2.2 Psychologické faktory

Při posuzování příčin juvenilní delikvence nelze pominout ani možný vliv psychopatie, která je většinou psychiatrických škol definována jako „trvalá, vrozená, osobnostní dispozice, která staví člověka mimo normu“ (Matoušek, Matoušková, 2011, str. 31). Velmi zřetelně se psychopatie projevuje při interakci s jedincovým okolím. Dochází totiž k opakujícím se stereotypním konfliktům, které často brání začlenění daného člověka do společnosti. Diagnostika stálých povahových rysů naráží ovšem u mladistvých na mnohá úskalí, především proto, že je nutné je odlišit od povahových změn vyvolaných bouřlivěji probíhajícím dospíváním.

Rovněž Čírtková uvádí, že existují případy, v nichž na vzniku a rozvoji delikventního jednání má rozhodující podíl těžko ovlivnitelné osobnostní založení daného jedince, které je vrozené. Značně riziková je především kombinace snížené úzkostnosti, kdy se jedinec pouští bez obav do nových a nejistých aktivit, nezávislosti na odměně, která se projevuje lhostejností jedince k odměnám i trestům, a zvýšené impulzivity (Čírtková, 1998, str. 68).

Samostatnou kapitolu tvoří problematika sebehodnocení mladistvých delikventů. Snahou výzkumníků je prokázat, zda u této skupiny lidí lze v jejich sebehodnocení vysledovat odchylky od běžné populace. Jednoznačně se doposud žádná jednotná

odchylka nepodařila prokázat. Dle Matouška většina uskutečněných výzkumů však došla k závěru, že delikventně jednající lidé se ve větší míře vyznačují negativním sebehodnocením. To znamená, že si sami sebe váží méně než je tomu u ostatních lidí a mají zmatené představy o své vlastní hodnotě, popřípadě si vůbec žádnou vlastní hodnotu nepřipisují. Představa, že se mladistvý delikvent vyznačuje jedinečně sníženým sebehodnocením, je však mylná, protože výzkumy upozorňují i na podskupinu mladistvých delikventů, u níž je naopak prokázáno sebehodnocení nerealisticky zvýšené. Tato skupina je sice početněji menší, ale přesto ji nelze opominout, a to především proto, že může nabízet vysvětlení vysoké pohotovosti těchto lidí k agresivní obraně vlastní osoby (Matoušek, Matoušková, 2011, str. 56).

Mezi rizikové faktory je podle provedených výzkumů možné zařadit rovněž nízkou inteligenci a poznávací schopnosti. Tento prediktor juvenilní delikvence přitom může být identifikován poměrně brzy. Slabé výsledky v inteligenčních testech provedených u tříletých dětí totiž mohou být předpokladem pro delikventní jednání ve starším věku (Havrdová, 2007, str. 38). Stejný názor zastává i Matoušek, který poukazuje na množství obdobných výzkumů, které prokázaly, že mezi úrovní rozumových schopností u delikventně jednající mládeže a kontrolní skupinou lidí bez protiprávních projevů se našly vždy statisticky významné rozdíly (Matoušek, Matoušková, 2011, str. 32).

Mezi důležité osobnostní rysy patří schopnost empatie, která značí dovednost vcítění se a umožňuje člověku spoluprožít a uvědomit si pocity druhého člověka. Právě deficit v této oblasti je odborníky často dáván do souvislosti s delikventním jednáním, a to zejména agresivní povahy. Dlouhodobé výzkumy, které by však přinesly jednoznačné zjištění souvislosti mezi nízkou úrovní empatie v dětství a pozdějším spácháním provinění, neexistují. Většina odborníků se ovšem přiklání k názoru, že nízkou úroveň empatie je možné považovat za rizikový faktor pro rozvoj juvenilní delikvence (Blatníková, Netík, 2008, str. 20, 21).

Od vývoje citového života a vývoje schopnosti rozlišovat, co je dobré a co zlé, nelze zcela oddělit vývoj poznávacích funkcí. Vývoj těchto funkcí představuje složité a křehké procesy, které lze snadno poškodit například vlivem deprivace, v tomto případě tedy situace, kdy se dítěti buď zcela nedostává očekávaných zevních podnětů

v dostatečné kvalitě a kvantitě, nebo je množství a kvalita takových podnětů značně snížena. Negativní důsledky může mít rovněž přesycení podněty nebo velmi nerovnoměrné sycení, tedy situace, kdy jsou některé potřeby uspokojovány nedostatečně a jiné přesycovány (Koukolík, Drtilová, 2001, str. 113). Vhodná a dostatečná stimulace podněty a uspokojování potřeb dítěte je jedním ze základních rysů zdravě fungujícího rodinného prostředí, kterému se věnuje následující část práce.

2.3 Sociální faktory

2.3.1 Rodina

Pouze stěží je dnes možné si představit teorii delikvence, která by nepočítala s vlivem rodiny jako s velmi důležitým prvkem. Rodina je totiž primární skupinou a jedním z nejvýznamnějších socializačních činitelů, který na nás působí od okamžiku, kdy přijdeme na svět. Její vliv, popřípadě chybějící vliv, má zásadní dopad na náš další život. Od útlého věku jedinci zdravě fungujícího rodinného prostředí mimo jiné zajišťuje materiální zázemí, zprostředkovává mu poznávání okolního světa, poskytuje mu identifikační vzory, v procesu sociální interakce učí jedince adekvátním reakcím a dává mu zakusit bezpodmínečné přijetí a sociální oporu. Tyto a další úkoly rodiny lze souhrnně pojmenovat jako funkce rodiny. Hovoří se tak například o funkci socializační, sociálně ekonomické, emocionální apod. Ve všech těchto funkcích však může rodinné prostředí rovněž selhat a plnit je špatně či vůbec ne.

Mezi nejčastěji zmiňované rizikové faktory v rodinném prostředí patřily ve starších studiích zejména složení rodiny, materiální zajištění rodiny a s ním spojený socioekonomický status rodiny, výskyt deviací v rodině a intergenerační přenos vzorců kriminálního chování. Později se začala zdůrazňovat rovněž role výchovného působení, konkrétně pak přístup k disciplíně, rodičovský dozor, kvalita a způsob trávení volného času a vytvoření vřelého emocionálního vztahu mezi rodiči a dětmi (Podaná, 2001, str. 21).

2.3.1.1 Struktura rodiny a její socioekonomický status

Především u laické veřejnosti stále přetrvává představa, že velmi silný kriminogenní faktor představuje neúplnost rodiny. Zavedení metody selfreportů, tedy subjektivní výpovědi respondenta o sobě formou sebehodnocení, však této proměnné přisoudilo pouze středně silnou váhu (Podaná, 2011, str. 21). Podle šetření provedeného v rámci tzv. Cambridgeské studie došli výzkumníci k závěru, že by bylo chybou předpokládat, že přítomnost pouze jednoho z rodičů sama o sobě předurčuje mladistvého k delikventnímu jednání. Z výzkumu vyplynulo, že zkoumané neúplné rodiny totiž měly například v situaci, kdy mladistvý nezůstal s matkou, stejný podíl na rozvoji delikvence u dítěte jako rodiny úplné, kde však mezi rodiči často probíhaly konflikty. Nepotvrdilo se tedy, že neúplnost rodiny je možné zařadit k výrazným predisponujícím faktorům vedoucím k rozvoji juvenilní delikvence (Juby, Farrington, 2001, str. 37).

V neúplných rodinách častěji dětem chybí model mužského chování, protože po většině rozvodů jsou děti svěřeny do péče matky, nebo s dětmi a jejich matkou otec vůbec nezačal žít. Postrádání tohoto modelu spolu s větší vytížeností matek těchto dětí pokládá Matoušek za jeden z rizikových faktorů (Matoušek, Matoušková, 2011, str. 45). Tentýž autor poté uvádí, že přítomnost otce v rodině představuje faktor, který brání delikvenci syna, protože chlapani žijící ve společné domácnosti s vlastním otcem mají menší sklon k delikventnímu jednání než ti, kteří žijí bez otce či s otcem nevlastním (Matoušek, Matoušková, 2011, str. 40). Z podobné představy o souvislosti mezi delikvencí a neúplností rodiny vycházel i výzkum ve Švýcarsku. Ten však ukázal, že pokud je rozpad rodiny dětem vynahrazen milující a přijímající matkou, je u mladistvých stejná šance, že se dopustí provinění, jako u mladých lidí z úplných rodin (Haas, Farrington, Killias, Sattar, 2004, str. 530).

Názory na vliv neúplnosti či rozpadu rodiny na delikventní jednání dětí je možné shrnout do tří skupin. První pracuje s myšlenkou raného traumatu a popisuje, že na dítě má škodlivý účinek především nedostatečné vytvoření a upevnění emoční vazby v důsledku nepřítomnosti rodiče. Druhá poukazuje na rozhodující vliv mnohonásobných stresorů spojených s narušením rodiny, jakými jsou například rodičovské konflikty, ztráta rodiče, snížení ekonomické úrovně rodiny... Poslední skupina názorů vychází

z přesvědčení, že delikvence dětí z neúplných rodin je následkem rozdílů v rizikových faktorech oproti ostatním rodinám (Blatníková, Netík, 2008, str. 33).

Výzkumy ukazují, že existuje korelace mezi početností rodiny a delikventním jednáním dítěte. Existují různé důvody, proč vyšší počet sourozenců může zvýšit riziko rozvoje juvenilní delikvence. Lze mezi ně zařadit například sníženou kvantitu i kvalitu rodičovského dozoru a pozornosti či zvýšené množství konfliktů, které vyplývá z prostorové stísněnosti. Jiné teorie poukazují na to, že v početných rodinách je zákonitě větší počet později narozených dětí, které se s větší pravděpodobností dopouští delikventního jednání než děti prvorozené, a to je podle nich důvodem, proč se delikvence u dětí z početných rodin vyskytuje častěji (Blatníková, Netík, 2008, str. 27).

Mnoho studií zkoumalo rovněž skutečnost, zda prokazatelně existuje souvislost mezi socioekonomickým statusem rodiny a delikvencí jejich dětí. Zpočátku byla tato charakteristika rodiny pojímána jako velmi vlivný činitel. Hroncová ve svém dlouhodobém výzkumu konaném na Slovensku zjistila, že většina mladistvých delikventů pochází z rodin s nízkým socioekonomickým statusem (Kraus, Hroncová, 2007, str. 39). Juvenilní delikvence se však dopouští mladí lidé z rodin s nízkým sociálním statusem, ze střední třídy i z rodin, které je možné zařadit do nejlépe situované společenské vrstvy. Většina badatelů proto dnes velký význam socioekonomickému statusu nepřisuzuje. Hirschi uvádí, že provedené kvalitativní výzkumy opakovaně potvrzují, že vzájemný vztah mezi socioekonomickým statusem rodiny a protiprávním činem dítěte z takovéto rodiny je velmi malý, či dokonce žádný (Hirschi, 2008, str. 66). Vliv třídního postavení rodiny na rozvoj juvenilní delikvence lze tak považovat za nepřímý, zprostředkovaný především přes výchovnou strategii zvolenou rodiči. Ukázalo se totiž, že v rodinách s nižším sociálním statusem převládá nižší míra dohledu a tvrdší disciplína (Podaná, 2011, str. 23). Tyto dvě proměnné jsou v následujících částech textu podrobněji rozebrány a shledány za výrazné kriminogenní faktory.

2.3.1.2 Deviace v rodině

Podrobně je v různých výzkumech věnována pozornost rovněž problematice výskytu deviace v rodině mladistvého pachatele. Skupina jevů nazvaná jako deviace v rodině zahrnuje jednak protiprávní jednání a deviantní formy jednání, například závislostní poruchy, ze strany rodičů či sourozenců juvenilního pachatele, jednak také označuje případy domácího násilí, které se odehrávají uvnitř rodiny mezi partnery či je násilné jednání různých forem namířeno i proti dětem.

Nakolik je možné protiprávní jednání rodičů či sourozenců mladistvého pachatele považovat za prediktor jeho budoucího delikventního jednání, je diskutovanou otázkou. Studie provedená skupinou výzkumníků soustředěnou kolem Farringtona zjistila, že zatčení jiného člena rodiny lze považovat za silný prediktor budoucího delikventního jednání chlapce. Toto zjištění platilo v případě, že se protiprávního jednání dopustil sourozenec, matka, prarodiče i chlapcův strýc či teta. Nejsilněji ovšem juvenilní delikvenci predikovalo zatčení otce (Farrington et al., 2001, str. 593).

Existují různá vysvětlení této skutečnosti, která se zároveň nevylučují. Jedno z nich pracuje s myšlenkou, že v rámci rodinných interakcí dochází k přenosu kriminogenních hodnot ze strany rodičů na jejich potomky. Podmínkou tohoto přenosu je přitom shovívavý až podněcující přístup ze strany rodičů k delikventnímu jednání. Provedené výzkumy na toto téma však ukázaly, že kriminálně jednající rodiče své děti často aktivně v tomto směru nepodněcují, a dokonce je za jejich delikventní projevy odsuzují (Podaná, 2011, str. 25). Další vysvětlení zdůrazňuje roli prostředí, které zprostředkovává působení rodičů na jednání jejich dětí. Opominout nelze ani procesy učení, kdy může u mladého člověka dojít k identifikaci s nevhodnými normami starších sourozenců či dalších příbuzných. Jiné vysvětlení hledá příčiny spíše v genetických dispozicích, které dítě po rodičích zdědí. Jeden z dalších pohledů ukazuje, že velkou roli hrají předsudky policistů a pracovníků soudů o známých kriminálních rodinách. Takto známá rodina se poté dostane mnohem snáze do centra pozornosti orgánů činných v trestním řízení (Farrington et al., 2001, str. 593, 594).

Závislost jednoho či obou rodičů na alkoholu či jiných návykových látkách rovněž zvyšuje riziko, že se jejich dítě dopustí provinění. Tento vliv lze však považovat

za zprostředkovaný, protože závislí rodiče se spíše dopustí některé z formy domácího násilí a s větší pravděpodobností zvolí nevhodnou výchovnou strategii (Podaná, 2011, str. 25).

Týrání a zneužívání dětí v rodině představuje velmi silný prediktor juvenilní delikvence, protože vede k následným poruchám v chování dětí a následně k delikventním projevům (Blatníková, Netík, 2008, str. 30). Tytéž závěry přinesly i výzkumy zabývající se vlivem domácího násilí probíhajícího mezi rodiči na spáchání protiprávních činů dětmi takových partnerů (Podaná, 2011, str. 25).

2.3.1.3 Interakce v rodině

Zajímavou oblast pro dnešní výzkumníky představuje zodpovězení otázky výchovných strategií užívaných rodiči a jejich možného vlivu na vznik a rozvoj juvenilní delikvence. Možných dělení výchovných stylů existuje celá řada, většinou však vždy zohledňují způsob vykonávání dohledu nad dítětem, vřelost či naopak chlad emocionálních vztahů, způsob, jakým je vyžadována disciplína, a angažovanost rodičů na činnostech s dětmi. Tyto aspekty je proto možné považovat za nejdůležitější dimenze charakterizující styl výchovy dítěte.

Dohledem se míní míra informovanosti rodičů o tom, co jejich dítě dělá ve svém volném čase, kde se jejich dítě nachází, když není doma či ve škole, s jakými kamarády se stýká, kdy a v jakém stavu se vrací domů atd. (Matoušek, Matoušková, 2001, str. 44, 45). Velmi důležitá je u dohledu i míra rodičovské bdělosti a pozornosti k případným změnám v chování a zvyklostech jejich dítěte. Mnoho studií prokázalo, že u dětí rodičů, kteří při vykonávání dohledu nad nimi selhávají a nechávají je tak od útlého věku potulovat se po ulicích, existuje vyšší pravděpodobnost výskytu protiprávního jednání (Blatníková, Netík, 2008, str. 28). Někteří autoři zdůrazňují, že více než přímý dohled rodičů je důležitá kontrola nepřímá, která je založena na pevném poutu mezi rodiči a dítětem. Díky tomuto poutu se poté dítě chová i bez bezprostředního dohledu rodičů tak, jak by od něj rodiče očekávali (Podaná, 2001, str. 26). Výsledky výzkumu, které dokládají tvrzení, že nepřímá kontrola hraje zásadnější roli, prezentoval Hirschi. Pracoval s třemi základními dimenzemi pouta mezi rodiči a jejich dětmi, a to

s virtuálním dohledem, s komunikací vyznačující se intimitou a s mírou ztotožnění se s rodiči. Zjistil, že čím bližší vztah má dítě s rodiči, tedy čím více se s nimi ztotožňuje a je k nim připojeno, tím je šance, že se dopustí delikventního jednání, nižší (Hirschi, 2008, str. 85–94).

Mezi další prediktory juvenilní delikvence v oblasti rodiny někteří autoři zařazují rovněž nízkou angažovanost rodičů na aktivitách jejich potomků a s tím související malé množství času stráveného společně. S tím však nesouhlasí Hirschi, který poznamenává, že většinu protizákonných činů lze spáchat v krátkém čase a mladistvý je denně vystaven velkému množství příležitostí ke spáchání provinění. Množství času stráveného spolu s rodiči podle něj tak hraje pouze okrajovou roli (Hirschi, 2008, str. 88). Tento pohled počítá s tím, že během času stráveného s rodiči je nad mladistvým konán z jejich strany dohled, a proto mladistvý nemá možnost spáchat provinění. Společné trávení volného času však plní i jinou, a z hlediska prevence delikventního jednání důležitější úlohu. Mezi rodiči a dětmi se totiž v tomto čase mohou budovat vřelé emocionální vztahy. Emoční vřelost ze strany matky i otce je možné považovat za významný protektivní faktor proti účinkům tělesných trestů, které jsou považovány za faktor rizikový (Blatníková, Netík, 2008, str. 29).

Ukazuje se, že důležitý je rovněž způsob, jakým je v rodině vyžadována disciplína. Příliš tvrdé prosazování rodičovských představ spojené s tělesnými tresty se ukazuje jako významný rizikový faktor pro rozvoj delikventního jednání. Neméně ohrožující je v tomto směru také výchova rozporuplná, kdy je dítě za stejné chování odměněno jednou sankcí pozitivní a jindy zase potrestáno sankcí negativní. Tento typ výchovy je nevyzpytatelný a jeho nositelem může být jeden z rodičů, nebo může být následkem odlišných představ obou rodičů, jak by měla výchova jejich potomka probíhat (Blatníková, Netík, 2008, str. 28). Podle Langer je možné do extrémních forem výchovného působení zařadit rovněž nedůslednost ve výchovném působení a nedostatek systematičnosti při vyžadování požadavků (Langer, 2008, str. 438, 439).

Specifické postavení zaujímá výchova spočívající v nezájmu rodičů o dítě. U tohoto druhu výchovy není možné zatím jednoznačně stanovit, zda delikvenci předpovídá či nikoliv (Blatníková, Netík, 2008, str. 28). Langer uvádí, že tato výchova však vede k citové deprivaci, jež je charakteristická chybějícím citovým zázemím, které dítě

pro svůj zdravý vývoj nutně potřebuje. Tento nedostatek se často dítě snaží kompenzovat vyhledáváním například nevhodných part či únikem do závislosti na alkoholu či jiných návykových látkách. Z pohledu Langer je tak příliš laxní výchovu možné považovat za jeden z kriminogenních faktorů (Langer, 2008, str. 437–441).

2.3.2 Škola

Rodina dítěte byla po staletí nejdůležitějším socializačním činitelem v jeho výchově. Zavedením povinné školní docházky však došlo k posílení významu školy a její úlohy v procesu socializace jedince. V současné době je jedním z trendů prodlužování školní docházky a odkládání vstupu mladistvého do prvního zaměstnání, což úlohu školy v procesu socializace jedince ještě více posiluje.

Mnoho lidí má od školy jako výchovně vzdělávací instituce nerealistická očekávání. Působení školy ale nelze absolutizovat, protože se jedná o pouze jeden ze socializačních činitelů. V procesu formování osobnosti jedince je nemožné výchovné působení školy oddělit od výchovného působení rodiny, vlivu masmédií a komunity.

Škola však představuje místo, v němž je proces socializace zajišťován systematicky a kvalifikovanými pedagogy, proto její vliv rozhodně nelze podceňovat. Nezastupitelná úloha školy spočívá mimo jiné i v tom, že poskytuje možnost získání jednotnějšího a ucelenějšího systému zásad a norem, což je vzhledem k tomu, že každé dítě si ze své rodiny odnáší odlišné zkušenosti, názory, přesvědčení, velmi důležité.

2.3.2.1 Rizikové faktory ve školním prostředí

Vstup dítěte do školy představuje významný zlomový okamžik v životě každého jedince a přináší s sebou nejenom radostná očekávání, ale představuje současně i vysoký stupeň zátěže. Nejenom že je se školní docházkou spojena výrazná změna životního rytmu dítěte, ale se sociální rolí školáka jsou spojena jednak nová práva, ale rovněž mnohé

nové povinnosti. Důležitou skutečnost hrají rovněž očekávání lidí z okolí dítěte, která se zaměřují především na oblast školního výkonu.

Uskutečněné výzkumu přinesly jednoznačné výsledky, že slabý školní výkon je jedním z výrazných prediktorů juvenilní delikvence i odsouzení jedince v dospělém věku. V návaznosti na studii provedenou Westem a Farringtonem navíc nízká verbální inteligence predikovala možnou recidivu juvenilního pachatele provinění. Ukázalo se, že podprůměrná úroveň neverbální složky intelektu představuje stejně silný prediktor juvenilního odsouzení jako například nízký rodinný příjem, početná rodina, slabý dozor rodičů nad dítětem či porucha koncentrace pozornosti. Na druhou stranu ale byla slabším prediktorem než kriminalita rodiče nebo vzdorovitost jedince (Blatníková, Netík, 2008, str. 19).

Školsky neúspěšní žáci velmi často začnou záhy hledat jiné možnosti a oblasti, v nichž by se mohli seberealizovat a být v nich úspěšní, než ty, které nabízí škola. Jednu z takových variant představuje delikventní parta, do jejíchž aktivit se takový jedinec snadno zapojí. Dalším důležitým aspektem slabého školního výkonu jsou omezené možnosti, které mladý člověk má při výběru následného studia zaměřeného na jeho profesní přípravu.

Důležité je rovněž si uvědomit, že v procesu formování osobnosti jedince je podstatné nejenom izolované výchovné působení rodiny a školy, ale rovněž povaha vztahu mezi oběma těmito socializačními činiteli. Výsledky výzkumů podporují představu, že dobrá spolupráce školy a rodiny zlepšuje motivaci dětí k učení a jejich výsledky ve škole, což je u dětí se slabým školním výkonem obzvláště důležité (Matoušek, Matoušková, 2011, str. 72).

Škola představuje místo, kde se mladý člověk pravidelně setkává se svými vrstevníky a tráví s nimi velké množství času. Na jednu stranu přináší tato skutečnost mnoho pozitiv do procesu socializace jedince, ale na stranu druhou se nejrůznější projevy agrese, jakými je například šikana spolužáků, týkají právě prostředí školy. V případě neodhalení či nedostatečného řešení se agresivní projevy mohou u mladého člověka posilovat.

Výrazně rizikové z pohledu rozvoje juvenilní delikvence je však i chování samotných učitelů. Podle Matouška je velmi důležité, jakým způsobem pedagog zvládá neklid a nekázeň ve své třídě. V případě, že má komunikace ze strany učitele podobu neustálé kritiky, nepřispívá k pocitu kompetence a vnitřní pohody dítěte (Matoušek, Matoušková, 2011, str. 76). Podle Langer je jednou z největších chyb pedagogů při udržování kázně ve třídě příliš časté užívání příliš imperativních a represivních metod. Nevhodný a příliš hrubý křik na žáky je podle tohoto autora důvodem, proč mnozí žáci zažívají duševní trauma, prožitky strachu a úzkosti či se snadno dostanou do stavu pohotovosti k agresivnímu jednání vůči pedagogovi (Langer, 2008, str. 453).

Podle Matouška vývoji směrem k delikvenci může napomáhat i reakce školy na zjištěné asociální chování jednoho nebo více žáků. Způsob vyšetřování i udílené sankce představují pro mladistvé významnou zprávu o tom, do jaké míry jsou dodržována pravidla spravedlivého přístupu ke všem, jež jsou deklarována. Situace, při kterých pedagog přehlíží zcela evidentní přestupky proti školnímu řádu či při nichž je nekonzistentně uplatňována disciplína, jsou pro žáky jasnými signály toho, že jejich chování nemá vždy jasně stanovené hranice a že udržování takových hranic se neřídí jednoznačnými a za všech okolností platnými pravidly (Matoušek, Matoušková, 2011, str. 76).

Mezi další rizikové faktory působící v prostředí školy, které sice již nejsou tak významné, ale přesto je nutné s nimi počítat, Havrdová zařazuje i skupinu podfaktorů, kterou souhrnně nazývá jako školní procesy. Mezi ty řadí především špatnou organizaci ve škole, nedostatečnou přípravu učitelů, nedostatečnou komunikaci mezi dětmi a učiteli a užívání nevhodných výukových metod (Havrdová, 2007, str. 40).

Ukazuje se, že mladý člověk, který spáchá provinění, se již ve většině případů alespoň jednorázově dopustil některého z přestupků proti školnímu řádu. Mezi nejčastější problémy s chováním evidované školou před spácháním provinění lze zařadit záškoláctví, problémy spojené s vyrušováním, časté užívání vulgarismů a neprospěch. Už méně významnou skupinu představuje úplné zanechání studia a rvačky a násilí (Novotný, Vojtová, 2008, str. 306). Škola má vedle jiných funkcí také své nezastupitelné místo v oblasti prevence negativních sociálních deviací, do nichž lze juvenilní delikvenci bezesporu zařadit. V rámci sekundární prevence, při níž je

pozornost věnována vyhledávání ohrožených osob, mohou pedagogové při včasném zachycení výše zmíněných signálů týkajících se problémového chování zasáhnout a zabránit tak spáchání skutku, kterým již mladý člověk překročí právní normy.

2.3.3 Vrstevnická skupina

Jak již bylo zmíněno dříve, jedním z důležitých vývojových úkolů v období adolescence je postupné odpoutání se a osamostatnění se od své orientační rodiny. Stále více času tak mladý člověk tráví ve společnosti svých vrstevníků, jejichž vliv na chování mladého člověka roste. Vrstevnická skupina se tak stává významným socializačním činitelem, který při práci s mladistvým člověkem nelze opominout.

Pro mladého člověka vyrůstajícího v rodině, která selhala v některé ze svých základních funkcí, má vrstevnická skupina důležitější postavení, než je tomu u jedince, který pochází z rodiny, kde je jejími členy podporován a kde mu byly vytčeny jasné hranice chování (Matoušek, Matoušková, 2011, str. 83). Právě nesaturovaná potřeba přijetí je u mladých lidí z dysfunkčních rodin důvodem velkého příklonu se ke skupině vrstevníků. V ní totiž mohou zažít obdiv, zkušenost přijetí ostatními členy takového, jaký je bez žádných dalších podmínek, a pocit bezpečí a jistoty. Vrstevnická skupina pak na rozdíl od dysfunkční rodiny může přispět k uspokojení potřeby seberealizace a sounáležitosti.

Vrstevnické skupiny mají různé podoby. Do této kategorie lze zařadit školní třídu, sportovní oddíl i neformálně vzniklé skupiny kamarádů trávící svůj volný čas na ulici. Jako každá skupina si i ta vrstevnická vytváří vlastní normy, o nichž se předpokládá, že budou všemi členy dodržovány. V případě, že se některý ze členů chová nekonformně, je obvykle ostatními členy ostrakizován, popřípadě ze skupiny zcela vyloučen. Povaha takto stanovených norem ukazuje, zda se jedná o skupinu, která svým vlivem bude přispívat k zdravému vývoji jedince, či zda jej bude spíše motivovat a podporovat v delikventním jednání.

V druhém případě lze hovořit o delikventních partách (Matoušek, Matoušková, 2011, str. 83). Ty podle Skopalové bývají, co se týče délky jejich trvání, spíše dočasné, což

závisí na věku jedinců, na stabilitě programu a na vnějších zásadách. Typická je pro ně rovněž skutečnost, že jsou většinou otevřeny jedincům podobného smýšlení, jakého jsou ostatní členové party, ale vyznačují se nedůvěrou ke společenským institucím (Skopalová, 2010, str. 15). Dle Matouška jsou již vzniklé delikventní party téměř neovlivnitelné zvenčí. Zároveň upozorňuje na riziko vzniku delikventní party jako vedlejšího produktu skupinových programů určených pro rizikovou mládež v rámci preventivního působení (Matoušek, Matoušková, 2011, str. 84).

Koudelková v souvislosti s juvenilní delikvencí páchanou ve skupině hovoří o socializované delikvenci, pro kterou je příznačná vzájemná spolupráce s ostatními členy skupiny při páchání delikventních skutků. Upozorňuje přitom na skutečnost, že individualizovaný delikvent postupuje samostatně a společností uznávané normy porušuje pouze na základě osobního přesvědčení a kvůli splnění soukromých cílů. Mladistvý pachatel, který se provinění dopustí v závadové partě, v níž platí vlastní normy a vzorce chování, jedná v souladu s těmito normami a vzorci chování, s nimiž se identifikoval. Mnozí autoři pak předpokládají, že socializovaného delikventa je možné považovat za psychologicky normální osobu, zatímco individualizovaného pachatele označují za psychicky narušeného. Jako důkaz uvádí Koudelková výsledky výzkumu realizovaného Randolphovou, Richardsonem a Johnsonem, který potvrdil, že členové delikventní skupiny byli v porovnání s individualizovanými pachateli méně citově narušení, méně inteligentní a vyrostli v horších sociálních a ekonomických podmínkách (Koudelková, 1995, str. 101–103).

Podle Matouška u nás delikventní party nejčastěji vznikají z podskupin mladých lidí, kteří se vzájemně již znají z některé z institucí. Na rozdíl od západních zemí jsou u nás delikventní party mladých lidí vytvořené z mládeže bydlící na jednom sídlišti méně častou záležitostí. Patrně nejčastěji se pak členové delikventní party dopustí delikventního jednání v souvislosti s obstaráváním si prostředků, které jsou nutné pro jejich každodenní aktivity, mezi něž lze zařadit například zneužívání návykových látek, trávení času v hernách či na diskotékách. Jedním z dalších významných motivů pro delikventní jednání je rovněž pocit nudy u členů party a hledání nových, vzrušujících a neobvyklých zážitků (Matoušek, Matoušková, 2011, str. 83).

2.3.4 Rizikové faktory na úrovni komunity

Možných vysvětlení pojmu komunita existuje velké množství. Pro účely této práce je pod pojmem komunita myšlena místní komunita. Ta vzniká na lokálním principu a tvoří ji tak lidé, kteří žijí v určité lokalitě, problémy, které na daném prostoru vznikají, a situace, v nichž daní lidé žijí (Lorenzová, in Kraus, Poláčková, 2001, str. 120).

Za rizikové faktory na úrovni místní komunity lze považovat faktory sociální (kulturní), rizikové faktory sociálního vývoje a faktory environmentální. Do první skupiny rizikových faktorů je možné zařadit například narůstající trend zneužívání návykových látek v populaci, oblíbenost nošení nožů a střelných zbraní, mobilitu obyvatelstva, pokles významu sousedských vztahů a s ním související rozpad sociální soudržnosti v jednotlivých komunitách a menší míru sociální kontroly (Netík, Blatníková, 2008, str. 14). Z výzkumů je patrné, že v místech, která jsou spojena s vysokou mírou anonymity a s ní spojenou absencí sociální kontroly, je zaznamenáván vyšší výskyt sociálních deviací, tedy takového jednání, kterým jsou porušovány normy ve společnosti uznávané většinou jejích obyvatel. Mezi tato prostředí je možné zařadit například velkoměstská sídliště (Kraus, Hroncová, 2007, str. 28). Sousedská přátelství a podpůrné sousedské vztahy se hůře vytváří v zanedbaných a neudržovaných čtvrtích, a proto je nutné do sociálních rizikových faktorů působících na úrovni komunity zařadit i míru udržovanosti místa, kde dítě vyrůstá (Havrdová, 2007, str. 40).

Do skupiny rizikových faktorů sociálního vývoje lze zařadit především chudobu, nezaměstnanost, nevyhovující bytové podmínky a společenskou marginalizaci. Tyto faktory omezují jednak možnosti určité skupiny lidí v oblasti realizace všech svých práv a přání, jednak jsou důvodem omezených možností těchto skupin lidí stát se plnohodnotnými členy společnosti a podílet se aktivně na participaci na občanském životě (Netík, Blatníková, 2008, str. 14).

Rizikové vlivy prostředí, tzv. environmentální faktory, značí zvýšenou pravděpodobnost delikventního jednání v místech, kde se výše uvedené faktory kombinují. Mezi environmentální faktory je řazena například faktická absence činnosti orgánů činných v trestním řízení, především policie, a nedostatečné či nevyhovující poskytované vzdělání (Netík, Blatníková, 2008, str. 14).

Místní lokalita je mimo jiné determinována etnickou skladbou obyvatel. Téma imigrace je v posledních letech často diskutováno především ve vyspělých zemích, kde dochází k trvalému a nezanedbatelnému nárůstu počtu legálních i ilegálních přistěhovalců, kteří v nové zemi nejčastěji hledají lepší ekonomické zajištění pro sebe i své rodiny. Člověk, který se ocitne mimo svou domovskou zemi a v nové zemi se od příslušníků majoritní populace odlišuje, ať už rasově, etnicky či sociokulturně, je často hodnocen lidmi z většinové společnosti hůře a získá tak nižší sociální status. Z odlišné sociální příslušnosti a z omezení v oblasti zkušeností, jež jsou zákonitě jiné či nedostatečné ve srovnání se zkušenostmi lidí, kteří vyrostli v určitém sociálním kontextu, vyplývá sociokulturní handicap. Odlišnost od lidí z majoritní společnosti spočívá nejčastěji v oblasti verbální i neverbální komunikace, v oblasti uznávaných hodnot a norem a v odlišnosti sociálních rolí (Vágnerová, 2004, str. 650–658).

Podle každoročních statistik kriminality v České republice je množství protiprávních činů spáchaných imigranty nezanedbatelné. Autoři Fitzgerald, Stevens a Hale uvádějí, že za velkou kriminalitou imigrantů stojí mladý věk těchto lidí. Zákonitě je tak podle nich větší pravděpodobnost, že se tito lidé dopustí protiprávního činu. Z důvodu sociokulturního handicapu jsou však ohroženy rovněž děti imigrantů, a to v případě, že ve škole jsou přehlíženy jejich specifické vzdělávací potřeby. Těmto dětem se pak často nedostane rovných příležitostí v oblasti vzdělání a příležitostí prosadit se na legálním trhu práce, což představuje jeden z výrazných prediktorů juvenilní delikvence (Fitzgerald, Stevens, Hale, 2006, str. 23, 24).

2.3.5 Masmédia

Množství času stráveného dětmi a mladými lidmi sledováním televize, prohlížením internetových stránek či hraním her tvoří nezanedbatelnou část jejich volného času, a proto je možné působení masmédií považovat za důležitého socializačního činitele ve vývoji člověka. V případě, že pomineme fakt, že dítě sedící dlouhou dobu před televizorem či před počítačem netráví svůj volný čas tvořivým způsobem a nenavazuje nové a ani neudrží stávající sociální vztahy s ostatními lidmi, je hlavním problémem často velmi násilný obsah filmů, her i reklam.

Vliv masmédií na posílení tendence reagovat agresí je přitom hojně diskutovanou otázkou. Podle mnohých odborníků patří dlouhodobé sledování násilných scén filmů a hraní her s agresivní tematikou mezi hlavní příčiny rozvoje agresivního jednání u mladých lidí.

Existuje mnoho teorií, které vysvětlují vznik a rozvoj agrese. Jednou z nich je i teorie naučeného chování, jejímž hlavním zastáncem je především psycholog Albert Bandura. Ten v roce 1973 spolu s Waltersem přišel s dnes již klasickou studií, která pojednávala o experimentu, v němž byly dětem předškolního věku promítnuty filmy, ve kterých si herci klidně hráli, nebo se chovali agresivně. V agresivním filmu děti zhlédly například, jak herec bije a kope velkou panenku „Bobo“. Když bylo poté umožněno dětem hrát si, experimentátoři zpozorovali, že děti, které viděly film s agresivním chováním, si rovněž mnohem častěji hrály agresivně (Hayesová, 2003, str. 119). Zastánci názoru, že promítání násilných scén malým dětem u nich posiluje tendenci reagovat agresivně, tento experiment jednoznačně považují za potvrzení svého přesvědčení.

Podle Matouška zlo a násilí prezentované v médiích však nemusí mít negativní účinky v případě, že je dětem dospělými dostatečně objasněno a ukázáno, že násilí nelze považovat za legitimní prostředek uspokojování potřeb (Matoušek, Matoušková, 2011, str. 101). Důležitou roli hrají rovněž predispozice každého člověka, které určují, do jaké míry na něj sledování agresivního jednání bude mít vliv (Skopalová, 2010, str. 17). V případě velké pracovní vyčerpání rodičů či v případě malého zájmu rodičů o své děti se pak ovšem malému dítěti zpravidla nikdo nevěnuje a dítě tak může i násilné pořady sledovat bez omezení a nedostane se mu také žádného dodatečného zasazení viděného

do širšího kontextu, který mu bude vysvětlen. Tuto situaci je možné poté považovat za rizikovou z pohledu možného posilování tendence reagovat agresivně.

Mezi sledováním pořadů obsahujících násilné scény či hraním her plných agresivních herních prvků a následným agresivním jednáním tak neexistuje přímý kauzální vztah. Velmi důležitou roli hraje kontext, v jakém člověk sleduje, co je zobrazováno. Tento kontext vytváří působení rodiny, vrstevníků, způsob trávení volného času, prostředí, v němž dítě žije, dosavadní úroveň socializace a osobnostní zralost jedince (Skalková, 1997, str. 30).

V předcházejících částech práce byla charakterizována juvenilní delikvence a její nejdůležitější aspekty. Pozornost byla věnována rovněž oblastem, v nichž je možné nalézt příčiny delikventního jednání u mladých lidí.

Každý mladistvý delikvent přináší svůj vlastní individuální životní příběh. V každém z nich lze vysledovat momenty, vztahy a procesy, které mají na rozvoj delikventního jednání svůj vliv. Stejně tak jako se postupně upouštělo od přesvědčení, že příčiny sociálních deviací nelze vysledovat výhradně v biologických, psychologických nebo sociálních faktorech, se při posuzování žádného juvenilního delikventa nelze zaměřit pouze na jednu oblast v jeho životě a s určitostí prohlásit, že jedinečně v ní lze spatřovat příčiny delikventního jednání. V současné době preferovaný multifaktoriální přístup zdůrazňuje především potřebu nahlížet na delikventní jednání mladistvých jako na výsledek působení různých kriminogenních faktorů, jež se vzájemně kombinují a jejichž vyústěním je některá z forem delikventního jednání.

Stejně jako každou sociální deviaci nelze ani juvenilní delikvenci oddělit od dění v celé společnosti. Jak uvádí Bělohradský k otázce míry vlivu prezentovaného násilí v médiích na rozvoj agresivního jednání u dětí a dospívajících, „děti nejsou ovlivňovány, obrazy násilí“, ale násilím v naší společnosti – nukleární zbraně, teroristický vztah k přírodě, propojení vědeckého výzkumu a války, bezohledná orientace na úspěch, televize jako globální surogát za rodiče, rasismus a s ním úzce spojený problém třetího světa, zločinnost plynoucí z divoké imigrace atd.“ (Bělohradský, 2004, str. 11).

Vliv hodnotového systému, převládajícího životního stylu a přesvědčení, která sdílí většina lidí ve společnosti, se ukazuje jako velmi významný a nezanedbatelný při posuzování příčin juvenilní delikvence. Pokud přijmeme toto tvrzení, prevence juvenilní delikvence přestává být záležitostí pouze profesionálních pomáhajících pracovníků, ale je zodpovědností všech lidí. Každý člověk tak může svým jednáním přispět k prevenci juvenilní delikvence. Nemusí se přitom jednat o razantní akce zaměřené například na prosazení ukončení jaderné ozbrojování. Přínosné by totiž bylo, kdyby každý člověk začal především sám u sebe a podrobil vnitřní analýze svůj hodnotový systém a zamyslel se nad důsledky svého jednání. Výsledkem by v ideálním případě mohla být vyšší míra zodpovědnosti za současný stav společnosti, v níž žijeme a jejíž vliv je na mladé lidi při formování jejich osobnosti nezanedbatelný.

II. Empirická část

1 Koncipování vlastního empirického šetření

1.1 Vymezení výzkumného problému

V teoretické části práce byly představeny nejvýznamnější kriminogenní faktory, které jsou odborníky považovány za nejdůležitější pro vznik a rozvoj juvenilní delikvence u mladistvého člověka. Těmto příčinám je pozornost věnována především z důvodu zajištění efektivnějšího předcházení výskytu této negativní sociální deviace a jejího řešení v případě, že k delikventnímu jednání již došlo. V rámci prevence juvenilní delikvence, především prevence sekundární a terciární, je nutné se totiž na zjištěné rizikové faktory zaměřit a pracovat společně s mladistvým pachatelem na odstranění nedostatků v těchto oblastech.

Je důležité si uvědomit, že v praxi dochází ke spojování různých kriminogenních faktorů a vytváří se tak nepřehledné množství různých kombinací, které je možné souhrnně označit jako příčiny delikventního jednání. Následující část textu vychází právě z předpokladu, že juvenilní delikvence je multifaktoriálně podmíněný jev.

Rovněž jedním z východisek empirického šetření byla představa, že každý člověk je jedinečný nejenom díky své biologické výbavě, se kterou přichází na svět, ale rovněž díky svým zkušenostem, způsobu prožívání, vztahům, kterým navazuje s ostatními lidmi, rodinnému prostředí, kde byl vychován apod. Každý jedinec tak představuje specifickou bio-psycho-sociální jednotu, v níž se jakákoliv změna v jedné ze složek projeví zákonitě i v dalších dvou oblastech. Jedině prostřednictvím detailního prozkoumání všech těchto složek a respektování individuality každého člověka můžeme uvažovat o rizikových oblastech, které u daného jedince hrály důležitou roli při rozvoji juvenilní delikvence.

Empirická část práce na předcházející část teoretickou přímo navazuje a prostřednictvím tří případových studií juvenilních delikventů ilustruje, že juvenilní delikvence je multifaktoriálně podmíněným jevem. Nicméně pro prevenci juvenilní

delikvence je v zásadě nutné identifikovat nejvýraznější faktory, které do juvenilní delikvence vstupují a které je možné považovat za nejzásadnější pro její rozvoj.

Realizované empirické šetření bylo zaměřeno na získání dat potřebných k charakteristice vybraných pachatelů juvenilní delikvence, provinění, kterých se dopustili, a jejich plánů do budoucna. Ze získaných dat byly identifikovány nejvýraznější rizikové oblasti, které měly vliv na rozvoj juvenilní delikvence u vybraných pachatelů.

1.2 Cíl empirického šetření

Hlavním cílem empirického šetření bylo zjistit, jaké oblasti v životě vybraných pachatelů juvenilní delikvence jsou nejrizikovější pro rozvoj delikventního jednání a tyto oblasti detailně charakterizovat. Vycházeno bylo při tom především z přesvědčení, že zjištění rizikových oblastí je nutným předpokladem k zajištění účinné intervence v rámci terciární prevence a předcházení recidivě.

1.3 Realizace empirického šetření

Empirické šetření bylo realizováno ve spolupráci s Probační a mediační službou České republiky (dále i jako PMS ČR), konkrétně ve spolupráci s probačními úřednicemi ze střediska Praha, oddělení pro mládež. Data byla získávána v průběhu měsíců březen a duben 2013.

Důvodem pro tento výběr byla především skutečnost, že probační úřednice s mladistvými delikventi spolupracují často dlouhodobě a jsou s nimi v intenzivním kontaktu. Díky jejich dobré znalosti klientů rovněž při sběru dat mohly poskytnout různé doplňující informace.

Potřebné informace byly nejprve zjišťovány obsahovou analýzou probačních spisů vybraných klientů. Poté byl s těmito klienty proveden polostrukturovaný rozhovor,

jehož hlavním cílem bylo údaje o klientovi doplnit. Každý z klientů byl po rozhovoru požádán o vyplnění Tarterova dotazníku identifikující rizikové oblasti v životě dospívajících, který zjištěné poznatky zkompletoval.

2 Metodologie empirického šetření

Pro účely empirického šetření byl zvolen kvalitativní typ výzkumu. Důvodem byla především snaha o to, aby bylo možné podat detailní charakteristiku pachatele juvenilní delikvence. Pro zachycení vztahů a všech složitostí, které v sobě téma juvenilní delikvence nese, je vhodné využít právě některý z výzkumných designů kvalitativního výzkumu.

2.1 Výzkumné otázky

V návaznosti na teoretickou část byly pro účely empirického šetření formulovány následující výzkumné otázky:

1. Jaká oblast v životě vybraných pachatelů juvenilní delikvence je nejrizikovější?
2. Má některá z oblastí v životě vybraných pachatelů juvenilní delikvence výraznou převahu¹ z pohledu její rizikovosti?

2.2 Popis výzkumného vzorku

Výběr klientů byl záměrný, tak jak to vyžaduje zvolený výzkumný design (Hendl, 2005, str. 110). Rozhodující byla skutečnost, jakého typu delikventního jednání se daný jedinec dopustil. Jelikož procentuálně nejčastějším proviněním je majetková protiprávní činnost, byli osloveni mladiství delikventi, kteří jsou zodpovědní právě za takové provinění. Znamená to tedy, že empirické šetření se zabývá typickými (reprezentativními) případy.

¹ Výrazná převaha značí v tomto případě situaci, kdy je Tarterovým dotazníkem zjištěná hodnota nejrizikovější oblasti minimálně dvakrát větší než u druhé nejrizikovější oblasti.

2.3 Metody empirického šetření

2.3.1 Obsahová analýza dokumentů

Při sběru potřebných dat byla nejdříve provedena obsahová analýza dokumentů, která přinesla základní data o respondentech. Probační spisy mladistvých obsahují zprávy sepsané kurátory z orgánu sociálně právní ochrany dětí, odbornými pracovníky, kteří s mladistvým pracují v rámci programů výcviků v sociálních dovednostech konaných například středisky výchovné péče, a učiteli v případě, že mladistvý pokračuje ve studiu na střední škole či středním odborném učilišti.

2.3.2 Polostrukturovaný rozhovor

Po prostudování spisu byl upraven scénář rozhovoru (viz Příloha č. 1), aby respondent nemusel odpovídat na určité otázky opakovaně. Témata, která scénář rozhovoru obsahoval, byla seřazena od nenáročného začátku (otázky týkající se trávení volného času) po otázky náročnější, které byly zaměřeny na období dětství, školní docházky... Postupně bylo přecházeno k otázkám týkajících se spáchaného provinění, hodnotového systému a životních plánů. Otázky byly dle potřeby v průběhu rozhovoru upravovány či doplňovány. Aby respondent nebyl rušen psaním poznámek, byl u dvou ze tří rozhovorů užít po souhlasu respondentů a podpisu informovaného souhlasu diktafon.

2.3.3 Dotazník pro dospívající identifikující rizikové oblasti

Po rozhovoru byli respondenti požádáni o vyplnění dotazníku pro dospívající identifikujícího rizikové oblasti, který volně podle R. E. Tartera adaptovali Nešpor, Csémy a Müllerová (viz Příloha č. 2). Tento dotazník byl zapůjčen od vedoucí diplomové práce a v dalších částech textu je pro označení tohoto dotazníku využíváno sousloví Tarterův dotazník.

Tarterův dotazník pomáhá identifikovat rizikové oblasti v životě dospívajícího. Naopak nízký skóre v dané oblasti značí, že dospívající je v ní relativně úspěšný, zdravý nebo v dobré situaci. Dotazník je složen z deseti základních oblastí, přičemž poslední desátá oblast se dělí na dvě části. Jednotlivé části se věnují volnému času a rekreaci, chování, zdravotnímu stavu, duševnímu zdraví, sociální zdatnosti, rodinnému systému, škole, pracovní adaptaci a vztahům s vrstevníky. Poslední, desátá oblast se zabývá problematikou závislosti na návykových látkách a dělí se na dvě části, z nichž se v první věnuje pozornost problémovému chování v souvislosti s užíváním návykových látek a v druhé je k dispozici soupis návykových látek, u kterých má respondent možnost vybrat ty, které během posledních třiceti dnů užil, a rovněž uvést četnost užití.

Každá oblast obsahuje přibližně patnáct otázek a na každou z nich je možné odpovědět „souhlasí“ nebo „nesouhlasí“, a to i tehdy, jestliže je odpověď někde mezi těmito dvěma možnostmi.

2.4 Výzkumný design

Výzkumným designem byly zvoleny mnohonásobné případové studie. V případové studii jde o detailní studium jednoho případu. Při práci v tomto výzkumném designu je sbíráno velké množství dat od jednoho jedince a přitom se předpokládá, že důkladným prozkoumáním jednoho případu lze lépe porozumět jiným podobným případům (Hendl, 2005, str. 104). Konkrétně následující části textu pojednávají o osobní případové studii, kdy se pozornost věnuje zejména kontextovým faktorům a minulosti, která předcházela spáchání provinění. Zkoumány jsou tak především možné příčiny, faktory a determinanty, jež by mohly mít k této události vztah. Jelikož v rámci výzkumného šetření bude pracováno s více případy, jedná se o design mnohonásobné případové studie (Švaříček, Šed'ová, 2007, str. 106).

2.5 Způsob zpracování výsledků

Výstupem byla u každého případu zvolena deskriptivní studie, protože snahou je podat kompletní popis jevu (Švaříček, Šed'ová, 2007, str. 106). V každé případové studii byly potom hledány konkrétní rizikové faktory, které měly vliv na rozvoj delikventního jednání u konkrétního pachatele. K identifikaci rizikových faktorů byl využit Tarterův dotazník a polostrukturovaný rozhovor. Cenné informace přinesla rovněž obsahová analýza dokumentů.

3 Zpracování výstupů výzkumu

Výsledky výzkumného šetření byly zpracovány v rámci tří případových studií, které obsahují data získaná obsahovou analýzou dokumentů, polostrukturovaným rozhovorem a Tarterovým dotazníkem. Data jsou členěna do oblastí, které odpovídají kategoriím v Tarterově dotazníku, a jsou doplněna popisem způsobeného provinění a plánů do budoucna, které tak tvoří samostatné kategorie. Na závěr každé případové studie je uvedeno resumé, které shrnuje nejpodstatnější závěry a doporučení.

3.1 Případová studie juvenilního delikventa A

Jakub, 17 let

Rodinný systém

Jakub se narodil do neúplné rodiny, a byl proto vychováván pouze matkou. Od samého počátku o něj jeho biologický otec zájem nejevil, což se s přibývajícím věkem nezměnilo. Jakub tak s ním není v žádném kontaktu a ani mu styk s ním nechybí. Jeho dětství tím podle jeho slov nijak negativně ovlivněno nebylo. Jeho matka se mu dostatečně věnovala a teď s odstupem času hodnotí její péči v mnoha ohledech jako rozmazlování. Sám sebe hodnotí jako „mazánka“, který dostal téměř vše, co si přál.

Vedle svojí matky (46 let) sdílí Jakub domácnost i se svojí nevlastní sestrou (12 let), kterou má matka z dalšího vztahu. S příslušníky širší rodiny se příliš často nenavštěvují ani nevidají. Rodina bydlí v pronajatém bytě ve velkoměstě.

Podle Jakuba je on sám svou povahou podobný spíše matce, kdežto sestra je povahově velmi podobná svému biologickému otci. Přesto mezi nimi nevznikají konflikty a jejich soužití je tak možné hodnotit jako bezproblémové.

Škola

Jakub navštěvoval od tří let mateřskou školu. Už od dětství ho bavily nejrůznější sportovní aktivity, což se projevovalo již v předškolním věku, kdy se nejraději věnoval plavání či pohybově zaměřeným hrám. Do prvního stupně základní školy nastoupil řádně, bez odkladu.

Svůj vztah ke škole Jakub charakterizuje jako jednoznačně záporný. Do učení se musel vždy nutit a špatné známky tak byly výsledkem spíše jeho lenosti než nedostatku schopností. Svůj volný čas raději trávil sportem než věnováním se škole. Když měl však možnost do šesté třídy nastoupit na sportovně zaměřenou školu, kvůli náročnějšímu studiu raději zvolil možnost absolvovat druhý stupeň základní školy na dosavadní škole.

Mezi spolužáky byl vždy oblíben a patřil tak k neformálním vůdcům školní třídy. Líbilo se mu, že k němu ostatní žáci často vzhlíželi a považovali ho za svůj vzor. V sedmé třídě začal mít Jakub kázeňské problémy, konkrétně konflikty s vyučujícími, na které byl drzý, vzdorovitý a provokoval je. V osmé třídě začal chodit za školu, protože mu čas v ní strávený připadal jako zbytečný a ztracený. Raději byl proto venku s kamarády, nebo u jednoho z kamarádů na počítači. V tu dobu již Jakub pravidelně kouřil, proto mu vyhovovalo, že může kouřit, kdy chce, a není nikým omezován. Když se Jakubovo záškoláctví začalo ve škole řešit a vyšetřovat, byla rodině doporučena spolupráce se sociálním kurátorem, pod jehož dohledem je Jakub dodnes.

Při rozhodování se, kam po základní škole, Jakuba nikdo do ničeho nenutil. Jakub sám se v osmé a deváté třídě začal věnovat vaření, a protože jej tato činnost začala bavit a lidmi ze svého okolí byl za jídlo oceněn, přihlásil se na střední odborné učiliště na obory pekař a kuchař-číšník. Protože přihlášku na obor kuchař-číšník poslal pozdě, mohl se zúčastnit pouze přijímací zkoušky na obor pekař. Tu zdárně absolvoval, ale po prvním pololetí prvního ročníku studium ukončil, protože nesplnilo jeho očekávání. Praxe vnímal jako užitečné, ale ve škole se jenom nudil a učivo shledával příliš jednoduché. V současné době se chystá podat si přihlášku na jiný obor (kuchař-číšník), do kterého by chtěl v září nastoupit. Od něj si slibuje, že učivo v něm bude zajímavější a podnětnější, než tomu bylo u předchozího oboru. Jakubovým snem je udělat si i nástavbu a barmanský kurz.

Volný čas a rekreace

Už od dětství se Jakub pravidelně věnoval sportovním činnostem, konkrétně plavání a fotbalu. Trénováním fotbalu trávil většinu svého volného času v době, kdy chodil na první stupeň základní školy. Snažil se vyniknout a jeho cílem bylo hrát fotbal na profesionální úrovni. Postupem času však o fotbal začal ztrácet zájem a stále více a více se věnoval skládání rapových písní, kterým se zabývá už čtyři roky. Fotbal hraje dále, ale už pouze rekreačně a nepravidelně, když se mu podaří domluvit se s kamarády. Nyní lituje, že fotbal hrát přestal a že v klubu, kam docházel, se už těžko uplatní. Kdyby šlo vrátit čas, věnovat fotbalu by se rozhodně nepřestal.

Většinu volného času nyní tráví s přítelkyní či hraním počítačových her. Občas zajde rovněž ven s kamarády. Nerad bývá dlouho sám, proto je raději obklopen ve svém volném čase lidmi. Podle svých sil se také snaží pomoci v domácnosti, zejména tím, že uvaří.

Chování

Jakub je rád, když je obklopen lidmi a může tak být středem pozornosti. Špatně vychází s lidmi, kteří vůči němu vystupují hodně autoritativně. Často je ve styku s takovými lidmi vzdorovitý.

Zdravotní stav

V dětství Jakub neprodělal žádné závažné onemocnění, kvůli kterému by musel být hospitalizován. Jeho nevlastní sestra však krátce po narození prodělala operaci ledvin, kvůli níž se jí matka musela hodně věnovat.

Duševní zdraví

K této kategorii nebyla zjištěna z obsahové analýzy dokumentů ani z rozhovoru žádná data.

Sociální zdatnost

Jakub je společenský člověk a má velké množství kamarádů. Snadno navazuje nové vztahy a při jednání s lidmi se necítí nejistý.

Pracovní adaptace

Vzhledem k tomu, že v současné době nestuduje, je Jakub registrován na úřadu práce. V případě potřeby mu jeho strýc umožňuje vykonávat občasnou brigádu, kdy Jakub vypomáhá jako stavební dělník. Většinou se jedná o práci trvající zhruba jeden týden v měsíci. Z peněz, které si tímto způsobem vydělá, přispívá matce na domácnost, ale z větší části si je nechává pro svou vlastní potřebu, například na nákup oblečení.

Vztahy s vrstevníky

Jakub má hodně kamarádů a svůj volný čas občas tráví v jejich společnosti.

Návykové látky

Jakub pravidelně kouří tabák.

Provinění

Když bylo Jakobovi šestnáct let, účastnil se s dalšími třemi kamarády a třemi kamarádkami večírku, který pořádala jedna z kamarádek v bytě svých rodičů. Na večírku se pil alkohol a končil až v brzkých ranních hodinách. Jeden z Jakobových kamarádů, se kterým se kamarádil od svých dvanácti let, se rozhodl využít nepozornosti hostitelky a odcizil v bytě jejích rodičů dva digitální fotoaparáty a přenosnou navigaci s příslušenstvím, to vše v celkové hodnotě 12 000 Kč. O svém činu se svěřil Jakobovi a přesvědčil jej, aby ukradené věci schovali u něj v bytě a později se je pokusili prodat. Po odchodu hostů si hostitelka chybějících věcí všimla a ohlásila tuto skutečnost na policii. Na výzvu příslušníků policie jim Jakub uschované věci vydal a byl obviněn ze spáchání provinění podílnictví.

Jakub nečekal, že následky jeho činu budou takto dalekosáhlé a s kamarádem přerušil veškeré styky, protože předpokládal, že pokud by se s ním dále vídal a bavil, problémů by mohlo být mnohem více. Dalším důvodem byla i důrazná domluva matky, která byla celou situací velmi zaskočena, protože se Jakub nikdy nezmínil, že by mu chyběly peníze, či že by jich potřeboval více. Nikdo z úzké rodiny navíc do konfliktu se zákonem nepřišel, proto nevěděla, jak se bude postupovat a co vše Jakobovo spáchání provinění bude pro rodinu znamenat.

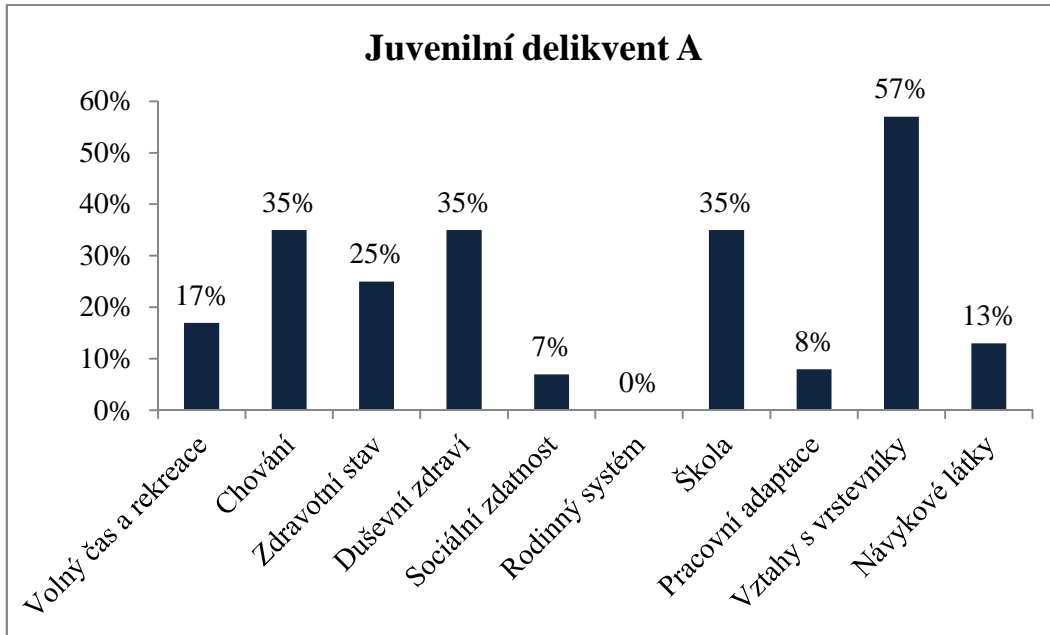
Plány do budoucna

Jakub spáchání provinění lituje a nechce, aby se v budoucnu nic podobného opakovalo. Zpočátku nechápal, proč by měl nést stejnou zodpovědnost jako jeho kamarád, který dané věci odcizil. V jeho očích byla jeho vlastní role v celém případě pouze okrajová. Postupně si však v průběhu práce s probační úřednicí uvědomil, že svým konáním poškozené způsobil újmu a musí za to nést následky. Rozhodl se spolupracovat s pracovníci PMS ČR a poškozené se omluvit.

Rád by zase vedl takový život jako před spácháním provinění. Chtěl by se vyučit a v budoucnosti se věnovat práci v oboru. Zároveň by se rád prosadil v rapu a stal se uznávaným textařem rapových písní. Svůj budoucí život by rád strávil se svou současnou přítelkyní v rodinném domě mimo velké město.

Výsledek Tarterova dotazníku

Po vyplnění dotazníku a jeho vyhodnocení byl sestaven následující graf, který zobrazuje procentuální zastoupení souhlasných odpovědí v dílčích oblastech Jakubova života.

Graf 1: Výsledek Tarterova dotazníku u juvenilního delikventa A

Z výsledného grafu je patrné, že u Jakuba představují nejrizikovější oblast vztahy s vrstevníky. Jako podobně rizikové lze hodnotit oblasti chování, duševního zdraví a školy. O něco menší procentuální zastoupení získala oblast tělesného zdraví, následovaná oblastmi volného času a návykových látek.

Jakub uvedl, že v průběhu posledních třiceti dnů konzumoval jednou až dvakrát alkohol a pravidelně každý den kouřil tabák, jehož užívání také hodnotí jako nejproblematictější z oblasti všech návykových látek. Užívání jiných drog či hraní hazardních her popřel.

Nízkého skóre Jakub dosáhl v oblasti pracovní adaptace. Podle svých slov je Jakub společenský a vyhledává rád nové přátele. O tom, že je v oblasti sociálních vztahů zdatný, svědčí skutečnost, že tato oblast v Tarterově dotazníku dosáhla nízkého skóre. Žádná souhlasná odpověď nebyla zaznamenána v oblasti rodinného systému.

Resumé

Za nejrizikovější lze u Jakuba pokládat oblast vztahů s vrstevníky. Vzhledem k tomu, že její hodnota nenabyla dvojnásobku hodnoty další nejrizikovější oblasti, není považována za oblast s výraznou převahou z pohledu její rizikivosti v porovnání s ostatními oblastmi.

Žádnou z oblastí není možné vnímat odděleně, proto je možné předpokládat, že nejvyšší skóre zaznamenané v oblasti vztahů s vrstevníky má spojitost se zaznamenaním vyššího skóre i v oblasti chování, školy a duševního zdraví.

Rodinný systém podle výsledků v dotazníku i podle uskutečněného rozhovoru představuje pro Jakuba pevné zázemí a zdroj jistoty a bezpečí. V oblasti volného času také nebylo dosaženo vysokého skóre a rovněž z rozhovoru vyplynulo, že pocit nudy Jakub nezná. Nabízí se proto otázka, co je důvodem vyhledávání společnosti nevhodných přátel. Ačkoliv se přestal stýkat s kamarádem, s nímž spáchal provinění, v okruhu jeho blízkých přátel se přesto nachází lidé, kteří pravidelně konzumují alkohol nebo berou drogy, vedou zahálčivý způsob života, dopouští se provinění majetkové povahy atd.

V oblasti školní docházky a prospěchu je patrné, že se Jakub umí při učení dobře soustředit a jít si za svým cílem, pokud je učivo podnětné a přiměřeně náročné. Přechod na obor kuchař-číšník je tak v jeho případě možné považovat za krok správným směrem, protože ke studiu tohoto oboru je motivován a vidí v něm smysl.

Vzhledem k dosažení nejvyššího skóre v oblasti vztahů s vrstevníky se jeví účelné pracovat s Jakubem na zvyšování odolnosti vůči tlaku sociálního okolí a na zvyšování dovednosti odmítání.

3.2 Případová studie juvenilního delikventa B

Veronika, 17 let

Rodinný systém

Veronika se narodila do úplné rodiny jako druhé dítě. Její o dva roky starší sestra však ve svých sedmi letech zemřela na následky dědičné choroby. Veronika má ještě další dvě mladší sestry, kterým je třináct a devět let. Se sestrami se Veronika občas pohádá, ale velké konflikty mezi nimi nejsou. Jelikož je Veronika nejstarší, platí u sester stále za autoritu.

Veroničini rodiče nikdy nebyli sezdáni a v poslední době uvažují o rozchodu. Podle matky otec na dcery nemá dobrý výchovný vliv. Je podle ní velmi flegmatický a o výchovu dcer se vůbec nezajímá. Matka si proto hledá nový byt, kam by se spolu s dětmi odstěhovala. Dosud Veronika žije s oběma rodiči v pronajatém bytě ve velkoměstě, kde bydlí i mnoho jejich příbuzných, s nimiž se často navštěvují.

Veronika se matčině rozhodnutí ohledně rozchodu s otcem nediví. Ona sama otce nevnímá jako žádnou autoritu. Má pocit, že otcí na ní nezáleží. Nikdy se s ní totiž moc nebavil a příliš toho o ní podle Veroniky neví. Matka je v rodině autoritou a je na ni i na sestry o poznání přísnější než otec. S rodiči Veronika spory nemá. V současné době je matka registrována na úřadu práce a otec pracuje jako dělník.

Škola

Veronika mateřskou školu nikdy nenavštěvovala. Do základní školy nastoupila bez odkladu. Do třídního kolektivu se však kvůli svému romskému původu začleňovala dle svých slov jen velmi obtížně.

Na prvním stupni měla Veronika průměrný prospěch. Po přechodu na druhý stupeň však začala za svými spolužáky ve známkách zaostávat. Škola Veroniku začala nudit a chození do ní vnímala jako ztrátu času. Navíc ve školní třídě neměla žádného kamaráda. Vždy patřila v třídním kolektivu k „outsiderům“, což připisovala tomu, že je romského původu. Problémy se spolužáky se začaly stupňovat v šesté třídě, až vyústily

ve zjevné projevy šikany. Veronika se problémy zpočátku snažila řešit záškoláctvím. Postupem času však již situace ve školní třídě nebyla únosná, a proto se rozhodla vše oznámit třídnímu učiteli. Rodičům i Veronice bylo doporučeno změnit školu, což také udělali.

V nové škole si Veronika zvykala pomalu. Se spolužáky sice vycházela lépe, ale učení ji nebavilo a raději než ve škole trávila den s kamarády venku. Záškoláctví a nedostatečná příprava do školy měly za následek nutnost zopakovat si sedmý ročník základní školy.

S učiteli Veronika nikdy konflikty neměla. Základní školu ukončila a rozhodla se na střední školu nenastoupit. Matka ji sice přemlouvala, aby ve studiu pokračovala na některé ze škol středních či na středním odborném učilišti, ale Veronika se rozhodla, že bude lepší, když si najde práci a začne si vydělávat. Na toto její rozhodnutí měli největší vliv její kamarádi.

Volný čas a rekreace

Dříve Veronika svůj volný čas trávila hodně s kamarády. Se svou o rok starší tetou trávila většinu svého volného času tím, že chodily na internet do knihovny, ven do parku nebo v pátek na diskotéku. Po spáchání provinění je teď však většinu času doma a dívá se na televizi, nebo se věnuje sourozencům.

Veronika se nikdy ani krátkodobě nevěnovala žádnému koníčku. Žádná aktivita jí podle jejích slov nepřipadala příliš zajímavá. Už dva roky chodí Veronika s o osm let starším přítelem, který za ní většinou chodí domů, kde potom spolu tráví čas společně. Matka přítele hodnotí jako spolehlivého člověka, který má na její dceru dobrý vliv.

Chování

Veronika se snadno podřizuje autoritě. Spíše než společnost cizích lidí vyhledává samotu.

Zdravotní stav

Veronika v minulosti neměla žádné výrazné zdravotní obtíže a rovněž v současnosti ji netrápí žádné onemocnění, které by mělo negativní dopad na její život.

Duševní zdraví

Veronika je spíše klidné povahy. Obtížně se při dlouhodobé činnosti soustředí, protože se poté cítí unavená, ale jiné obtíže nemá.

Sociální zdatnost

Ve společnosti známých lidí se Veronika cítí dobře, ale na cizí lidi si zvyká pomalu a počíná si při styku s nimi nejistě.

Pracovní adaptace

Veronika je evidována na úřadu práce a snaží se najít si zaměstnání. Vzhledem k nedostatečnému vzdělání se jí však příliš pracovních příležitostí nenaskýtá. O žádném rekvalifikačním kurzu Veronika neuvažuje, protože ji nebaví učit se nic nového.

Vztahy s vrstevníky

Dříve trávila Veronika se svými vrstevníky velkou část svého volného času, ale nyní styk s nimi omezila a pobývá spíše doma se sourozenci.

Návykové látky

Veronika přiznala, že občas pije alkohol. Více ovšem alkohol konzumovala dříve s přáteli.

Provinění

Jednoho dne se Veronika a její o rok starší teta v knihovně setkaly s mužem, který jim nabídl peníze za poskytnutí sexuálních služeb. Vidina snadného zisku byla pro obě dívky lákavá, a proto souhlasily. S mužem se v noci setkaly a získaly poté od něj bankovky, které však byly padělané.

Že se jedná o padělky, zjistily dívky ještě tu noc, kdy se s jednou z těchto bankovek snažily zaplatit za jízdu taxíkem. Řidič vozidla totiž padělané peníze ihned poznal a odmítl jejich platbu.

Když si Veronika uvědomila, že s padělanými bankovkami bude těžké někomu zaplatit, rozhodla se, že zkusí využít nepozornosti obsluhy v jednom podniku s rychlým občerstvením. Zde předpokládala, že se pravostí bankovek nebude nikdo moc kvůli

velkému pracovnímu vytížení zabývat. Spolu s tetou se tedy vydaly do jednoho z těchto podniků, kde si Veronika objednala jednu z levných položek v jejich nabídce. Její teta přitom zaplatila padělanou bankovkou nominální hodnoty 2 000 Kč. Obsluha jim tuto padělanou bankovku rozměnila a dívky se šly posadit do restaurace. Poté si šla Veronika již sama objednat další levnou objednávku a zaplatila opět padělanou bankovkou tentokrát v hodnotě 1 000 Kč ve snaze ji rozměnit za pravé peníze. Nepravosti této bankovky si však již obsluhující dívka všimla a zboží nevydala. Zkontrolovala rovněž pravost bankovky, kterou Veronika a její teta platily předtím, a když zjistila, že obě jsou nepravé, zavolala na místo hlídku Policie České republiky.

Veronika byla obviněna ze spáchání provinění udávání padělaných a pozměněných peněz dílem dokonalým a dílem ve stádiu pokusu. Dívka se k činu doznala a při vyšetřování se zástupci policie spolupracovala. Svoje počínání hodnotí jako hloupost a nerozvážnost. Obsluze podniku s rychlým občerstvením napsala omluvný dopis, v němž vysvětlila důvod svého jednání.

Matka se po tom, co Veronika spáchala provinění, rozhodla nepouštět ji příliš často ven a zcela jí nařídila zákaz styku s dívčinou tetou. Veronika souhlasila s poskytnutím sexuálních služeb za peníze v době, kdy se s přítelem asi na půl roku rozešli. Přítel se o všem dozvěděl, a aniž by to Veronika čekala, je jí nyní velkou oporou a opět spolu chodí. Právě důvěru svého přítele nechce dívka zklamat a znovu se dopustit protiprávního činu.

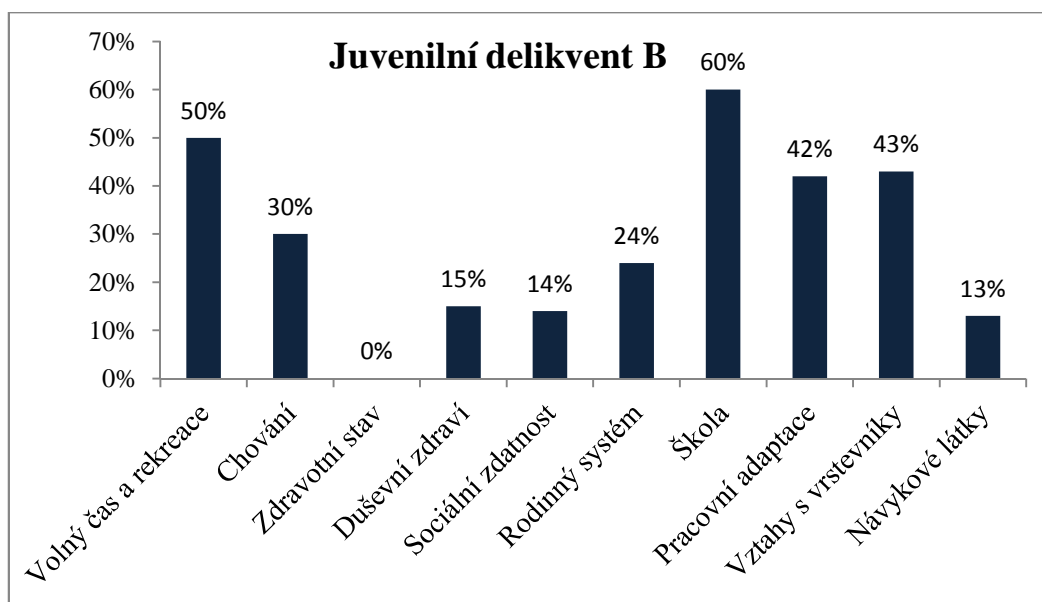
Plány do budoucna

Veronika si ze všeho nejvíc v současné době přeje najít práci, která by jí umožnila se osamostatnit a nebýt tolik závislou na lidech kolem sebe. Ráda by si sama rozhodovala o tom, co si koupí a za kolik. Zároveň si uvědomuje, že její rodiče mají s třemi dětmi velké finanční výdaje, a proto by z vydělaných peněz chtěla také přispívat na chod domácnosti.

S přítelem by se ráda časem přestěhovala do vlastního bytu a založila vlastní rodinu, která je podle ní tou nejdůležitější věcí na světě.

Výsledek Tarterova dotazníku

Po vyplnění dotazníku a jeho vyhodnocení byl stejně jako u Jakuba sestaven následující graf, který zobrazuje procentuální zastoupení souhlasných odpovědí v dílčích oblastech Veroničina života.

Graf 2: Výsledek Tarterova dotazníku u juvenilního delikventa B

U Veroniky po vyhodnocení jejího testu bylo dle očekávání zjištěno nejvyšší skóre v oblasti, která se zabývá školní docházkou a prospěchem. Druhou procentuálně nejvýše zastoupenou rizikovou oblastí byla oblast týkající se volného času a rekreace. O sedm procent méně lze poté vysledovat v oblasti vztahů s vrstevníky. Téměř stejně jako oblast vztahů s vrstevníky je procentuálně zastoupena oblast zjišťující pracovní adaptaci. Dále následuje oblast chování, rodinného systému a duševního zdraví. Nejméně rizikovými oblastmi se u Veroniky jeví oblasti sociální zdatnosti, návykových látek a zdravotního stavu.

K dotazu týkajícího se návykových látek Veronika uvedla, že v posledních třiceti dnech užila pouze jednou až dvakrát alkohol. Užívání dalších látek ze seznamu v dotazníku včetně tabáku a hraní hazardních her dívka popřela. Alkohol konzumovala Veronika s přáteli a nemá pocit, že by jí jeho konzumace působila problémy.

Resumé

Jako nejrizikovější oblasti je u Veroniky možné hodnotit oblast týkající se školy a trávení volného času. V oblasti školní docházky a prospěchu měla Veronika velké problémy, což se výrazně odrazilo ve výsledku Tarterova dotazníku. Jelikož Veronika již do žádné školy nechodí, na otázky odpovídala za předcházející období. Mezi oblastmi, které dosáhly nejvyšších hodnot, jsou pouze malé rozdíly, proto nelze žádnou oblast považovat za oblast s výraznou převahou z pohledu její rizikovosti.

Pocity nudy a frustrace, které Veronika ve škole prožívala, stejně jako nepřijetí ze strany jejích spolužáků, mohly mít podíl na rozvoji juvenilní delikvence. Riziková oblast školy je totiž u Veroniky spojena výrazně s oblastí trávení volného času a vztahů s vrstevníky. Neúspěšnost ve škole a nenavázání dobrých vztahů se spolužáky mohly mít za následek příklon ke skupině vrstevníků, kteří svůj volný čas tráví nevhodně, což mohlo být jedním z důvodů spáchání provinění.

Veronika i přesto, že se jí velmi těžko shání práce, odmítá účast na jakémkoliv kurzu, díky kterému by získala kvalifikaci. Učení ji nebaví, a i když by byl kurz zaměřen na získání praktických dovedností, není pro ni představa dalšího vzdělávání lákavá. Účelné se při práci s Veronikou jeví zvyšování motivace k učení, oceňování i za dílčí úspěchy a pokroky a poukazování na důsledky její nekvalifikovanosti na trhu práce. Jelikož Veronika tráví téměř všechny svůj čas doma, je vhodné pracovat s ní také na tom, aby svůj volný čas začala trávit plnohodnotně.

3.3 Případová studie juvenilního delikventa C

Jiří, 16 let

Rodinný systém

Jiří se narodil do úplné rodiny jako třetí dítě. Se svými dvěma staršími sestrami měl od dětství hezký vztah, který trvá do současnosti. Podle Jiřího si spolu rozumí především proto, že mají hodně podobnou povahu, kdy on sám stejně jako ony je klidný a vše bere s nadhledem.

V současnosti žije Jiří pouze s matkou a babičkou v bytě ve velkoměstě. Chlapcův otec totiž od Jiřího raného dětství zneužíval alkohol a na výchově syna se příliš nepodílel. Postupně se tak jako jediné možné řešení jevil rozvod obou partnerů, k němuž také došlo. S otcem se teď Jiří vídá málokdy. Dle svých slov má strach, aby se jednou nestal také jako on závislým a neubližoval tak svým blízkým, na kterých mu záleží. Zároveň byl jeho otec odsouzen za úvěrový podvod.

Jiřího matka pracuje jako pomocný zdravotní personál v nemocnici a babička je doma. Chlapcovy sestry se již odstěhovaly a založily vlastní rodiny. Jiří se s nimi často navštěvuje a především si rozumí s manželem jedné ze sester, který je chlapci vzorem.

Škola

Jiří od svých čtyř let navštěvoval mateřskou školu a do základní školy nastoupil řádně, bez odkladu. V novém kolektivu se Jiří dokázal rychle prosadit a získat si spoustu kamarádů. Vždy tak patřil k neformálním vůdcům třídy.

Učení chlapci nedělalo větší potíže, protože se dokázal dobře soustředit a být trpělivý, což považuje při studiu za velmi důležité. Své vztahy s vyučujícími Jiří popisuje jako bezproblémové. Na základní škole rovněž neměl ani žádné výrazné kázeňské problémy.

Při ukončování základní školy měl na Jiřího při rozhodování se o dalším studiu největší vliv jeho švagr. Na jeho doporučení se Jiří přihlásil na střední průmyslovou školu. Studium na ní zcela splnilo jeho očekávání a je zde spokojen. Ani na střední škole nemá Jiří žádné výrazné problémy s dodržováním školního řádu, ale prospěchově patří k podprůměrným žákům. V pololetí mu hrozily tři nedostatečné, a to z matematiky, angličtiny a z odborného předmětu zabývajících se materiály.

Volný čas a rekreace

Většinu volného času tráví Jiří doma sledováním televize a prohlížením internetových stránek. Žádné dlouhodobé a pravidelné zájmy nemá. Sport jej nikdy příliš nebavil a v současné době se cítí unavený na to, aby si nějaký koníček sám hledal.

Trávení volného času doma Jiřího nijak neomezuje. Naopak je rád, že má menší možnost přijít do styku s bývalými kamarády, kteří na něj podle jeho slov nemají dobrý vliv.

Chování

Jiří nikdy neměl výrazné výchovné problémy ani doma, ani ve škole. Sám sebe považuje za občas impulzivního.

Zdravotní stav

V minulosti Jiří neprodělal žádné závažné onemocnění, ale v poslední době se cítí hodně unavený a pravidelně dochází k lékařům kvůli dýchacím obtížím.

Duševní zdraví

K této oblasti nebyla zjištěna z obsahové analýzy dokumentů ani rozhovoru žádná data.

Sociální zdatnost

Jiří se dokáže ve společnosti druhých prosadit a považuje se za přátelského člověka.

Pracovní adaptace

Jiří by si rád na léto i na školní rok našel brigádu, aby mohl pomoci s chodem domácnosti a se splácením způsobené škody. S babičkou se proto byl zaregistrovat u pracovní agentury, ale vzhledem k tomu, že musí být často do pozdního odpoledne ve škole, je výběr možných pracovních míst omezen.

Vztahy s vrstevníky

Dřív trávil Jiří hodně svého času s přáteli, kteří pravidelně chodí do hospody, pijí alkohol a kouří marihuanu. Jiří se obává, že by nedokázal odmítnout jejich nabídku jít se s nimi napít nebo si zakouřit marihuanu, a proto raději volí samotu doma.

Návykové látky

Dříve Jiří kouřil s kamarády marihuanu a tabák. Již čtyři měsíce chlapec marihuanu nekouřil, pravidelně však kouří tabák.

Provinění

S o rok starším kamarádem se Jiří jednoho večera rozhodli okrást starší paní, kterou kolem deváté hodiny večer viděli projít kolem nich. Jiří se jí pokusil strhnout z ramene kabelku, zatímco ji jeho kamarád držel, aby neutekla. Paní se bránila a kabelku pevně držela, takže ji chlapci strhli na zem a kabelku jí násilím ukradli. Poté z místa činu i s ukradenou kabelkou utekli a paní nechali bez pomoci ležet na zemi.

V kabelce nalezenou hotovost si Jiří a jeho kamarád rozdělili, mobil si nechali a kabelku včetně dokladů poté odhodili v parku do křoví. Celková finanční škoda činila 11 414 Kč. Vedle finanční škody však okradené paní způsobili i těžkou újmu na zdraví, která spočívala v komplikované zlomenině levé pažní kosti. Jiří a jeho kamarád tak byli obviněni ze spáchání provinění loupeže a bylo jim uloženo úhrnné opatření odnětí svobody v trvání dvou let, které bylo podmíněně odloženo na zkušební dobu s dohledem v trvání tří let. K tomu jim byla soudem nařízena výchovná povinnost dokončit program psychologického poradenství ve středisku výchovné péče a výchovná povinnost nahradit dle svých sil způsobenou škodu.

Jiří se k činu doznal a při vyšetřování spolupracoval. Jako motivaci svého jednání uvedl touhu po penězích. Poškozené ublížit dle svých slov nechtěl, nečekal totiž, že se bude

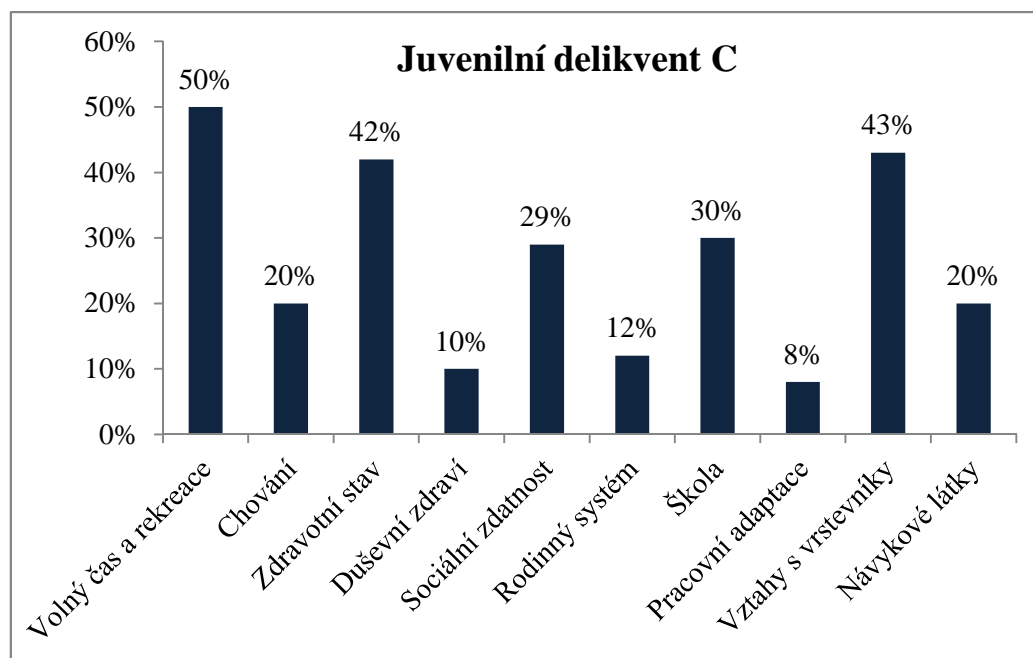
tak bránit a kabelku tolik tisknout. U soudu se Jiří poškozené paní omluvil a brigádu si shání i proto, že by chtěl způsobenou škodu splatit co nejdříve. Rovněž dodržuje výchovnou povinnost docházet a dokončit program psychologického poradenství ve středisku výchovné péče, kam chodí pravidelně ambulantně každé pondělí. Na konzultace v rámci dohledu na středisko Probační a mediační služby ČR také chodí řádně a včas, popřípadě se omlouvá.

Plány do budoucna

Jiří by si přál, aby měl již všechny nepříjemnosti spojené se spácháním provinění za sebou. Hlavně by si přál, aby již splatil způsobenou škodu. Po maturitě by se rád přihlásil na vysokou školu a začal studovat architekturu. Velkým vzorem je mu jeho švagr, který v tomto oboru pracuje.

Výsledek Tarterova dotazníku

Po vyplnění dotazníku a jeho vyhodnocení byl sestaven následující graf, který zobrazuje procentuální zastoupení souhlasných odpovědí v dílčích oblastech Jiřího života.

Graf 3: Výsledek Tarterova dotazníku u juvenilního delikventa C

Dle výsledného grafu je patrné, že nejproblematičtější oblastí v chlapcově životě je oblast trávení volného času a rekreace. Jiří dle svých slov tráví většinu svého volného času doma a nemá žádné pravidelné zájmy. Důvodem, proč je po většinu svého času doma, je i to, aby se omezily možnosti střetnutí s jeho kamarády, s nimiž dříve trávil hodně času kouřením marihuany. Oblast vztahu s vrstevníky tak podle očekávání v Tarterově dotazníku dosáhla druhé nejvyšší hodnoty.

Další rizikovou oblastí se ukázala oblast zdravotního stavu. Jiří uvedl, že se v poslední době cítí hodně unavený a má dlouhodobé dýchací obtíže. Téměř shodné procentuální zastoupení se ukázalo u oblastí školy a sociální zdatnosti. Následovaly oblasti týkající se chování, návykových látek, rodinného systému, duševního zdraví a pracovní adaptace, která byla nejméně zastoupena.

Jiří v posledních třiceti dnech kouřil tabák a jednou či dvakrát pil alkohol. Dříve Jiří uvedl, že kouřil marihuanu. Užívání jiných návykových látek včetně hraní hazardních her popřel.

Resumé

Nejrizikovější je u Jirky oblast volného času následována oblastí vztahů s vrstevníky. Tyto dvě oblasti jsou u Jiřího velmi těsně spojeny, protože on sám přiznává, že ve společnosti kamarádů je velmi ovlivnitelný a dopouští se tak snadno jednání, do kterého by se sám měl obavu pustit. Mezi těmito dvěma oblastmi je možné vysledovat rozdíl 7 %. Opět ani u Jirky proto není možné pouze jednu z oblastí vnímat jako oblast s výraznou převahou z pohledu její rizikivosti.

Jeho matka i babička Jiřího podporují v tom, aby se s jeho dřívějšími kamarády nestýkal, protože je také hodnotí jako nespolehlivé a s negativním vlivem na jejich syna a vnuka.

Jiří svou rodinu vnímá jako bezpečné místo, kde mu lidé důvěřují a jsou ochotni mu pomoci. Rovněž studium na střední průmyslové škole vnímá jako smysluplné a rád by se na škole udržel. Snaží se tak dostat svému snu odmaturovat a dostat se na vysokou školu. Kvůli spáchání provinění a velkému množství času, které musí věnovat

k odčinění jeho důsledků, však hodně v učení polevil a musí teď velkou spoustu učiva dohnat. Nechce, aby byl ze školy kvůli špatnému prospěchu vyloučen, protože žádné kázeňské problémy nemá a špatné známky jsou tak jeho jediným problémem ve škole.

U Jiřího se jeví vhodné posilovat jeho motivaci k učení a zlepšení se tak v předmětech, v nichž má problémy. Zároveň je nutné zaměřit se i na oblast jeho volného času a snažit se jej vést k věnování se některé z volnočasových aktivit, která mu umožní odreagování se od školních povinností a nalezení nových kamarádů, které již nebude možné považovat za „rizikové“ z pohledu možnosti spáchání dalšího provinění. Jelikož si Jiří sám uvědomuje, že jeho dřívější kamarádi na jeho jednání neměli dobrý vliv, není již nutné věnovat zvýšenou pozornost zprostředkování náhledu, který by chlapci ukázal vliv jeho dřívějších kamarádů na Jirkovo chování.

Závěr

Cílem diplomové práce bylo podat pedagogicko-psychologickou charakteristiku pachatele juvenilní delikvence. Důraz byl přitom kladen na analýzu příčin, které v procesu vzniku a rozvoje delikventních projevů u adolescentů hrají podstatnou roli. K naplnění stanoveného cíle bylo v první části práce využito teoretického zpracování tématu juvenilní delikvence z odborných zdrojů českých i cizojazyčných a v empirické části práce byla k tomuto účelu užita prezentace výsledků vlastního empirického šetření.

V teoretické části práce byla charakterizována juvenilní delikvence a její nejdůležitější aspekty. Detailně jsme se věnovali rovněž oblastem, v nichž je možné nalézt příčiny delikventního jednání u mladých lidí. Zdůrazněna byla také multifaktoriální podmíněnost juvenilní delikvence a nezanedbatelný vliv dění ve společnosti na vznik a rozvoj delikventních projevů u adolescentů.

V empirické části práce byly prezentovány výsledky vlastního empirického šetření, které v podobě tří případových studií doplnily část teoretickou. Konkrétně jsme se při empirickém šetření zaměřili na zodpovězení výzkumných otázek, jež se týkaly identifikace nejrizikovější oblasti v životě juvenilního delikventa a toho, zda je možné považovat pouze jednu z oblastí za oblast s výraznou převahou z hlediska její rizikovitosti.

U všech tří případů se ukázala jako jedna z nejrizikovějších oblastí oblast vztahů s vrstevníky. Tomuto zjištění odpovídá i teze uváděná v odborné literatuře, jež se věnuje problematice juvenilní delikvence a podle níž spáchá mladý pachatel provinění s největší pravděpodobností ve skupině vrstevníků. Ačkoliv dívky se statisticky častěji než chlapci dopouští provinění individuálně, v případě Veroniky se rovněž jednalo o provinění spáchané se spolupachatelkou.

Mezi další procentuálně nejpočetněji zastoupené oblasti lze zařadit oblast volného času a rekreace, která je s oblastí vztahů s vrstevníky úzce propojena, protože mladý člověk ve svém volném čase vyhledává společnost vrstevníků častěji než v předchozím vývojovém období.

Vysokého procentuálního zastoupení dosáhla u všech tří případů rovněž škola, kterou bychom mohli zařadit mezi oblasti, v nichž je možné vysledovat první náznaky možného budoucího delikventního jednání. To ilustrovala první případová studie Jakuba a částečně i případová studie Veroniky. Jakub se totiž před spácháním provinění dopouštěl různých přestupků proti školnímu řádu. Veronika se dopustila záškoláctví na první škole, do které docházela, ale důvodem pro ně byla dívčina bezradnost, jak řešit šikanování ze strany jejích spolužáků. Proto je možné její chování hodnotit spíše jako pokus o únik z ohrožující situace. Po přechodu na jinou základní školu však Veronika do školy pravidelně nechodila kvůli tomu, že ji učení nebavilo a raději byla venku s kamarády. Velmi důležitou se tak ukazuje dovednost učitelů, výchovných poradců a školních metodiků prevence diagnostikovat.

Naopak u žádného případu nevykazovala nejvyšší procentuální zastoupení oblast rodinného systému, což ukazuje, že rodina všech tří juvenilních delikventů pro ně představuje zázemí, a to i v případě, že se jedná o rodinu neúplnou, jako tomu bylo u Jakuba a Jiřího. Neúplnost rodiny v případech obou chlapců tak nelze považovat za výrazný rizikový faktor přispívající k rozvoji juvenilní delikvence. Ve Verončině případě, kdy lze výchovu ze strany otce označit za lhostejnou, procentuální zastoupení oblasti rodinného systému v Tarterově dotazníku dosáhlo 24 %, což není zcela zanedbatelný fakt, a z rozhovoru s Veronikou rovněž vyplynulo, že nezáměr ze strany otce je pro ni zraňující. Nevhodná výchovná strategie zvolená otcem v této situaci může představovat kriminogenní faktor.

Rovněž u žádného z mladistvých pachatelů nedosáhla vysokých hodnot oblast návykových látek. U všech třech mladistvých byla zaznamenána konzumace alkoholu a u obou chlapců i kouření tabáku. Pravidelné užívání marihuany a dalších návykových látek mladiství totiž popřeli a tuto oblast je tak možné považovat za méně rizikovou v porovnání s ostatními, neboť lze předpokládat, že se tito mladiství delikventi nedopustí dalšího provinění z důvodu nutnosti obstarat si peníze na nákup návykové látky, nebo z důvodu zhoršení jejich rozpoznávacích schopností kvůli požití některé z těchto látek.

U žádného zkoumaného případu po vyhodnocení dotazníku není možné konstatovat, že pouze jedna z oblastí se vyznačuje výraznou převahou z pohledu její rizikivosti, protože procentuální zastoupení jednotlivých oblastí se od sebe natolik výrazně nelišila.

Výsledky realizovaného empirického šetření není možné v tomto případě zobecnit a zjištěné rizikové oblasti automaticky považovat za nejrizikovější i u dalších mladistvých pachatelů. To ostatně ani nebylo cílem práce. Snahou bylo především vhodným způsobem doplnit část teoretickou případovými studiemi ilustrujícími multifaktoriální podmíněnost juvenilní delikvence a u každého případu ukázat, jak je možné zjištěná data interpretovat a jakým směrem by se mohla práce s mladistvým pachatelem dále ubírat.

Podářilo se tak shromáždit metody odkrývající zdroje juvenilní delikvence a díky Tarterovu dotazníku konkrétně určit rizikové oblasti v životě juvenilních delikventů, jejichž identifikace je nutným předpokladem k systematické a ucelené práci s mladistvým pachatelem.

Problematika komplexní diagnostiky poruch chování spadá do kompetence pedagogicko-psychologických poraden. Nicméně každý učitel, výchovný poradce či školní metodik prevence v případě, že daného žáka dobře zná, také disponuje velkým množstvím informací o něm a jeho životě a může ve svých úvahách promýšlet a navrhnout různé hypotézy, kde tkví příčina jednání juvenilního delikventa.

Závěry, které zpracuje psycholog, tak pedagogickým pracovníkům mohou jejich domněnky potvrdit či jim umožní jejich hypotézy revidovat a ukázat jim tak nový směr v jejich uvažování. V každém případě však pro ně konečné výsledky diagnostiky provedené odborníkem z pedagogicko-psychologické poradny nebudou představovat naprosto neprobádanou oblast a závěry psychologa jim tak budou bližší.

Přílohy

Příloha č. 1

Základní scénář polostrukturovaného rozhovoru

Všeobecný úvod

Představení se, vysvětlení cílů a pravidel rozhovoru (dobrovolné nahrávání na diktafon, anonymita, žádné špatné a správné odpovědi, možnost odepření odpovědi).

Úvodní část

1. Nejdříve bych se Vás ráda zeptala, jak trávíte svůj volný čas? Myslím tím časové období, kdy nejste ve škole, popř. v práci, a můžete se svobodně rozhodnout, co budete dělat.
2. Věnujete se nějakému zájmu dlouhodobě? Mám tím na mysli časové období delší než jeden rok.
3. Trávíte raději svůj volný čas o samotě, či ve společnosti druhých lidí?

Rodinný systém

1. Nyní bych se chtěla zastavit u období Vašeho dětství. Do jaké rodiny jste se narodil/a? Zajímalo by mě, jestli se jednalo o rodinu úplnou (oba partneři) či neúplnou (jeden z partnerů chybí).
Jak byste charakterizoval/a Váš vztah k rodičům?
2. Dále by mě zajímalo, kolik máte sourozenců? Mám tím na mysli vlastních i nevlastních. Kolikátý/á jste se narodil/a?
Jakými slovy byste charakterizoval/a Váš vztah k ostatním sourozencům?
3. Prodělal/a jste v dětství závažnější onemocnění či úraz? Myslím tím nemoc či úraz, jenž vedl k pobytu v nemocnici.
Pokud ano: Jak dlouho jste byl/a hospitalizován/a? Pobýval tam s Vámi někdo z rodiny?

4. Jaké se domníváte, že jste byl/a dítě? Mám tím na mysli různé vlastnosti, jakými jste se jako dítě převážně projevoval/a, například klidnost, výbušnost, rozvážnost, ledabylost, pečlivost...
5. Jaké povolání vykonávají Vaši rodiče?

Škola, volba povolání

1. Navštěvoval/a jste v předškolním věku školku?
Pokud ano: Jak dlouho jste ji navštěvoval/a?
2. Navštěvoval/a jste základní školu nějakého speciálního zaměření?
Pokud ano: Jakého?
3. Jaký/á jste podle Vašeho názoru byl/a žák/yně?
4. Jak byste charakterizoval svůj vztah k vyučujícím?
5. Jaké místo jste v kolektivu spolužáků na základní škole podle Vás zaujímal/a?
6. Podle čeho jste se rozhodl/a, co budete dělat po základní škole? Byl zde někdo, kdo Vás při volbě ovlivnil? Pokud jste se rozhodl/a pokračovat ve školní docházce, jaký typ školy jste zvolil/a?
7. Jak jste na škole spokojený/á? Splnila se Vaše očekávání?
8. Máte nějaké profesní plány?
Pokud ano: Jaké?

Problémové chování a sociálně patologické jevy

1. Měl/a jste na základní škole kázeňské problémy?
Pokud ano: Jaké? Kdy začaly? Čeho se týkaly?
2. Nyní bych se chtěla zastavit u provinění, kterého jste se dopustil/a. Zajímalo by mě, zda jste jej provedl/a sám/a, nebo ve skupině?
3. Dopustil/a jste se tohoto provinění opakovaně či pouze jednou?
4. Dopustil/a jste se více provinění různé povahy?
Pokud ano: Jakých?
5. S jakým cílem jste dané provinění spáchal/a?
6. Co bezprostředně předcházelo spáchání provinění?

7. Nyní se prosím zamyslete nad tím, co podle Vás bylo impulzem k provedení provinění? Napadlo Vás po spáchání provinění zamyslet se nad příčinou svého jednání?
8. Dopustil se někdo z rodičů či sourozenců rovněž protiprávního jednání?
Pokud ano: Jakého?

Hodnotový systém a životní aspirace

1. Pokud byste se měl/a zamyslet nad osobou, která měla na Váš život největší vliv a nejvíce Vás podle Vašeho názoru ovlivnila, která osoba by to byla? Pokud jich bylo více, uveďte je prosím všechny.
V čem přesně na Vás měla vliv? Čím Vás ovlivnila?
2. Teď bych Vás poprosila, abyste se zamyslel/a nad tím, co je pro Vás v současné době nejdůležitější a bez čeho si život neumíte představit.
3. Jakým způsobem hodnotíte dosavadní průběh svého života? Existuje něco, co byste udělal/a jinak, pokud by šel vrátit čas?
4. Jak bude Váš život podle Vás v budoucnosti vypadat? Existuje něco, čeho byste chtěl/a dosáhnout? *Pokud bude zmíněn partner: Jaký by měl Váš partner být?*

Závěr

Poděkování za spolupráci a rozloučení.

Příloha č. 2

Dotazník pro dospívající identifikující rizikové oblasti

(volně podle R. E. Tartera adaptovali Nešpor, Csémy a Müllerová – 27. verze)

Dotazník vyplněn anonymně: Ano... Ne

Pokud ne, uveď jméno a příjmení:

Adresa, telefon:

Počet dovršených let věku:

Odpověz, prosím, na všechny následující otázky.

Zakroužkuj „souhlasí“ nebo „nesouhlasí“. I když to nebude úplně přesné. Odpověz podle toho, jestli je pravdivá odpověď podle tvého názoru blíže souhlasu nebo blíže nesouhlasu. Odpovědi se týkají období posledních 12 měsíců, pokud není uvedeno jinak.

1. oblast

	1. sloupec	2. sloupec
1. Sportuješ nebo cvičíš méně nežli vrstevníci?	Souhlasí	Nesouhlasí
2. Odcházíš večer před dny, kdy je škola nebo jiné povinnosti, z domova bez dovolení?	Souhlasí	Nesouhlasí
3. Věnuješ se obvykle více než 2 hodiny denně televizi nebo počítačovým hrám?	Souhlasí	Nesouhlasí
4. Nebyli rodiče na večírcích, kterých ses v poslední době účastnil (účastnila)?	Souhlasí	Nesouhlasí
5. Sport a cvičení tě většinou nebaví?	Souhlasí	Nesouhlasí
6. Trávíš volný čas většinou tím, že se jen tak touláš s přáteli?	Souhlasí	Nesouhlasí
7. Nudíš se většinou?	Souhlasí	Nesouhlasí
8. Trávíš většinu volného času sám (sama)?	Souhlasí	Nesouhlasí
9. Bereš alkohol nebo drogy jako způsob odpočinku?	Souhlasí	Nesouhlasí
10. Máš ve srovnání s většinou vrstevníků méně koníčků a zájmů mimo domov?	Souhlasí	Nesouhlasí
11. Jsi nespokojený (nespokojená) s tím, jak trávíš volný čas?	Souhlasí	Nesouhlasí
12. Unavíš se rychle při námaze?	Souhlasí	Nesouhlasí

2. oblast

	1. sloupec	2. sloupec
1. Často prosazuješ své názory za každou cenu, třeba i nevhodně?	Souhlasí	Nesouhlasí
2. Často zdůrazňuješ, že jsi lepší než druzí?	Souhlasí	Nesouhlasí
3. Trápíš někdy zvířata nebo si na nich vyléváš zlost?	Souhlasí	Nesouhlasí
4. Často křičíš?	Souhlasí	Nesouhlasí
5. Stojíš často za svým názorem, i když tušíš, že není správný?	Souhlasí	Nesouhlasí
6. Často kleješ nebo mluvíš sprostě?	Souhlasí	Nesouhlasí
7. Podezíráš často druhé, že ti chtějí ublížit?	Souhlasí	Nesouhlasí
8. Úmyslně a často druhé zlobíš a děláš jim schválnosti?	Souhlasí	Nesouhlasí
9. Míváš špatnou náladu?	Souhlasí	Nesouhlasí
10. Působí ti výraznější obtíže jednání zejména s cizími lidmi?	Souhlasí	Nesouhlasí
11. Vyhrožuješ druhým násilím?	Souhlasí	Nesouhlasí
12. Mluvíš hlasitěji nežli většina tvých vrstevníků?	Souhlasí	Nesouhlasí
13. Snadno se dáš vyvést z rovnováhy?	Souhlasí	Nesouhlasí
14. Děláš často věci a neuvažuješ před tím o jejich následcích?	Souhlasí	Nesouhlasí
15. Děláš často riskantní nebo nebezpečné věci?	Souhlasí	Nesouhlasí
16. Využíváš druhé lidi, když k tomu máš příležitost?	Souhlasí	Nesouhlasí
17. Často se rozčiluješ?	Souhlasí	Nesouhlasí
18. Trávíš většinu volného času o samotě?	Souhlasí	Nesouhlasí
19. Utekl (utekla) jsi z domova nebo nějakého zařízení na více než 48 hodin?	Souhlasí	Nesouhlasí
20. Hodně ti vadí, když tě někdo kritizuje?	Souhlasí	Nesouhlasí

3. oblast

	1. sloupec	2. sloupec
1. Chodíš na pravidelné lékařské kontroly kvůli nějaké nemoci?	Souhlasí	Nesouhlasí
2. Stal se ti nějaký úraz nebo nehoda, jejímiž následky trpíš?	Souhlasí	Nesouhlasí
3. Trpíš nespavostí nebo naopak spíš nadměrně?	Souhlasí	Nesouhlasí
4. Přibral (přibrala) nebo jsi zhubl (zhubla) v poslední době o víc než 5 kg?	Souhlasí	Nesouhlasí
5. Máš méně energie, nežli myslíš, že bys měl (měla) mít?	Souhlasí	Nesouhlasí
6. Míváš dýchací potíže nebo kašel?	Souhlasí	Nesouhlasí
7. Máš nějaké problémy týkající se sexu nebo pohlavních orgánů?	Souhlasí	Nesouhlasí
8. Měl (měla) jsi někdy sexuální kontakty s někým, kdo bere drogy?	Souhlasí	Nesouhlasí
9. Míváš bolesti břicha nebo nevolnosti?	Souhlasí	Nesouhlasí
10. Měl (měla) jsi během posledních 12 měsíců žloutenku?	Souhlasí	Nesouhlasí
11. Trpíš nějakými jinými dlouhodobějšími bolestivými problémy?	Souhlasí	Nesouhlasí
12. Trpíš nějakým tělesným onemocněním, které tě ve srovnání s vrstevníky omezuje nebo znevýhodňuje?	Souhlasí	Nesouhlasí

4. oblast

	1. sloupec	2. sloupec
1 Poškodil (poškodila) jsi někdy schválně majetek někoho jiného?	Souhlasí	Nesouhlasí
2. Kradl (kradla) jsi opakovaně?	Souhlasí	Nesouhlasí
3. Pereš se nebo hádáš se častěji než tví vrstevníci?	Souhlasí	Nesouhlasí
4. Trpíš často nedostatkem energie?	Souhlasí	Nesouhlasí
5. Nedokážeš v klidu sedět a jsi neklidný (neklidná)?	Souhlasí	Nesouhlasí
6. Snadno cítíš zklamání?	Souhlasí	Nesouhlasí
7. Obtížně se soustřeďuješ?	Souhlasí	Nesouhlasí
8. Často se cítíš hodně smutný (smutná)?	Souhlasí	Nesouhlasí
9. Okusuješ si nehty?	Souhlasí	Nesouhlasí
10. Máš neklidný spánek?	Souhlasí	Nesouhlasí
11. Jsi nervózní?	Souhlasí	Nesouhlasí
12. Dostaneš snadno strach?	Souhlasí	Nesouhlasí
13. Děláš si hodně starosti?	Souhlasí	Nesouhlasí
14. Je pro tebe obtížné pustit věci z hlavy?	Souhlasí	Nesouhlasí
15. Máš pocit, že se na tebe lidé dívají?	Souhlasí	Nesouhlasí

16. Slycháš věci, které jiní lidé neslyší, slyšel jsi někdy „hlasy“?	Souhlasí	Nesouhlasí
17. Myslíš, že máš nějaké zvláštní síly, které druzí lidé nemají?	Souhlasí	Nesouhlasí
18. Míváš mezi lidmi strach?	Souhlasí	Nesouhlasí
19. Je ti často do pláče?	Souhlasí	Nesouhlasí
20. Míváš často tolik energie, že nevíš, co s ní udělat?	Souhlasí	Nesouhlasí

5. oblast

	1. sloupec	2. sloupec
1. Jsi mezi vrstevníky málo oblíbený (oblíbená)?	Souhlasí	Nesouhlasí
2. Jsi většinou nespokojen (nespokojená) s tím, jak se zapojuješ do toho, co dělají kamarádi nebo kamarádky?	Souhlasí	Nesouhlasí
3. Je pro tebe těžké nacházet ve skupině neznámých lidí přátele?	Souhlasí	Nesouhlasí
4. Využívají tě druzí ke svým zájmům?	Souhlasí	Nesouhlasí
5. Bojíš se hájit vlastní zájmy?	Souhlasí	Nesouhlasí
6. Je pro tebe hodně těžké požádat druhé o pomoc?	Souhlasí	Nesouhlasí
7. Vrstevníci tě snadno ovlivňují?	Souhlasí	Nesouhlasí
8. Baví tě spíše společnost starších než společnost vrstevníků?	Souhlasí	Nesouhlasí
9. Děláš si často starosti, jak to, co děláš, bude působit na druhé?	Souhlasí	Nesouhlasí
10. Dělá ti těžkosti hájit svůj názor?	Souhlasí	Nesouhlasí
11. Dělá ti těžkosti odmítat druhým?	Souhlasí	Nesouhlasí
12. Cítíš se nepříjemně, když tě někdo chválí?	Souhlasí	Nesouhlasí
13. Vnímají tě druzí jako málo přátelského (přátelskou)?	Souhlasí	Nesouhlasí
14. Když mluvíš s druhými, vyhýbáš se často pohledu na ně?	Souhlasí	Nesouhlasí

6. oblast

Pokud jsi nebyl (nebyla) poslední rok s rodinou ve styku a nemáš o ní zprávy, odpovídej za předchozí období. Jestliže není možné ani to, tuto oblast vynech.

	1. sloupec	2. sloupec
1. Stalo se, že někdo z užší rodiny (matka, otec, bratr nebo sestra) si vzal marihuanu, kokain, heroin nebo pervitin?	Souhlasí	Nesouhlasí
2. Stalo se, že by se někdo z rodiny opil takovým způsobem, že by z toho měl problémy v rodině, v práci nebo s přáteli?	Souhlasí	Nesouhlasí
3. Byl někdo z blízké rodiny během tvého života uvězněn?	Souhlasí	Nesouhlasí
4. Často se s rodiči nebo pěstouny hádáš a při tom na sebe křičíte?	Souhlasí	Nesouhlasí
5. Bývá rodina zřídka pohromadě?	Souhlasí	Nesouhlasí
6. Rodiče nebo pěstouni neví, co se ti líbí a co ne?	Souhlasí	Nesouhlasí
7. Neexistují v tvé rodině jasná pravidla, co můžeš a co ne?	Souhlasí	Nesouhlasí
8. Nevědí rodiče nebo pěstouni, co si doopravdy myslíš o věcech, které jsou pro tebe důležité?	Souhlasí	Nesouhlasí
9. Hárají se rodiče nebo pěstouni často?	Souhlasí	Nesouhlasí
10. Nevědí často rodiče nebo pěstouni, kde jsi a co děláš?	Souhlasí	Nesouhlasí
11. Bývají rodiče nebo pěstouni většinou mimo domov?	Souhlasí	Nesouhlasí
12. Máš pocit, že se o tebe rodiče nebo pěstouni nestarají?	Souhlasí	Nesouhlasí
13. Jsi nespokojen (nespokojená) s uspořádáním svého života?	Souhlasí	Nesouhlasí
14. Necítíš se doma bezpečně?	Souhlasí	Nesouhlasí
15. Bijí tě doma často?	Souhlasí	Nesouhlasí
16. Stalo se, že tě někdo z blízké rodiny sexuálně obtěžoval?	Souhlasí	Nesouhlasí
17. Trpí nebo trpěl někdo z rodičů nebo pěstounů vážnou duševní chorobou?	Souhlasí	Nesouhlasí

7. oblast

Pokud jsi nebyl (nebyla) poslední rok ve škole, odpovídej za předchozí období.

	1. sloupec	2. sloupec
1. Školu nemáš rád (ráda)?	Souhlasí	Nesouhlasí
2. Těžko se ve škole nebo při učení soustřeďuješ?	Souhlasí	Nesouhlasí
3. Máš podprůměrné známky?	Souhlasí	Nesouhlasí
4. Chodíš za školu častěji nežli dva dny v měsíci?	Souhlasí	Nesouhlasí
5. Máš často zameškané hodiny?	Souhlasí	Nesouhlasí
6. Uvažoval jsi vážně o tom, že ze školy odejdeš?	Souhlasí	Nesouhlasí
7. Stává se často, že nenapíšeš úkoly?	Souhlasí	Nesouhlasí
8. Jsi ve třídě často ospalý (ospalá)?	Souhlasí	Nesouhlasí
9. Přicházíš často na hodiny pozdě?	Souhlasí	Nesouhlasí
10. Změnil jsi přátele ve škole ve srovnání s předchozím rokem?	Souhlasí	Nesouhlasí
11. Cítíš se ve škole podrážděný a rozrušený?	Souhlasí	Nesouhlasí
12. Nudíš se ve škole?	Souhlasí	Nesouhlasí
13. Zhoršil se tvůj školní prospěch?	Souhlasí	Nesouhlasí
14. Cítíš se ve škole fyzicky ohrožován (ohrožována)?	Souhlasí	Nesouhlasí
15. Propadl (propadla) jsi někdy v životě?	Souhlasí	Nesouhlasí
16. Cítíš se během mimoškolních aktivit nebo v zájmových kroužcích nevítaný (nevítaná)?	Souhlasí	Nesouhlasí
17. Vynechal (vynechala) jsi někdy školu nebo jsi přišel (přišla) pozdě kvůli alkoholu nebo drogám?	Souhlasí	Nesouhlasí
18. Měl (měla) jsi někdy ve škole problémy kvůli alkoholu nebo drogám?	Souhlasí	Nesouhlasí
19. Stalo se, že alkohol nebo droga ti zabránily napsat úlohu nebo se připravit do školy?	Souhlasí	Nesouhlasí
20. Stalo se někdy v životě, že tě z nějaké školy vyloučili?	Souhlasí	Nesouhlasí

8. oblast

Jestliže jsi nikdy žádnou placenou práci ani brigádu nedělal (nedělala), tuto oblast vynech.

	1. sloupec	2. sloupec
1. Měl (měla) jsi nějakou placenou práci (i brigádu) a propustili tě z ní předčasně?	Souhlasí	Nesouhlasí
2. Přestal (přestala) jsi někdy do nějaké práce nebo na brigádu prostě chodit?	Souhlasí	Nesouhlasí
3. Při hledání práce nebo brigády potřebuješ pomoc druhých?	Souhlasí	Nesouhlasí

4. Chodil (chodila) jsi často do práce nebo na brigádu pozdě nebo jsi vynechával (vynechávala) práci úplně?	Souhlasí	Nesouhlasí
5. Bylo pro tebe těžké dokončovat pracovní úkoly?	Souhlasí	Nesouhlasí
6. Vydělal (vydělala) jsi někdy peníze nezákonným způsobem?	Souhlasí	Nesouhlasí
7. Vzal (vzala) sis někdy v práci alkohol nebo drogy?	Souhlasí	Nesouhlasí
8. Propustili tě někdy z práce kvůli alkoholu nebo drogám?	Souhlasí	Nesouhlasí
9. Měl (měla) jsi problémy vycházet s nadřízenými?	Souhlasí	Nesouhlasí
10. Chodil (chodila) jsi někdy do práce proto, abys měl (měla) peníze na alkohol nebo na drogy?	Souhlasí	Nesouhlasí
11. Měl (měla) jsi v práci konflikty nebo problémy se spoluzaměstnanci?	Souhlasí	Nesouhlasí
12. Ještě nevíš, jaké práci by ses chtěl (chtěla) v budoucnu věnovat?	Souhlasí	Nesouhlasí

9. oblast

	1. sloupec	2. sloupec
1. Pije některý z tvých přátel pravidelně alkohol nebo bere drogy?	Souhlasí	Nesouhlasí
2. Dává nebo prodává některý z přátel drogy vrstevníkům?	Souhlasí	Nesouhlasí
3. Švindluje někdo z přátel při písemkách ve škole nebo nějak podvádí v zaměstnání?	Souhlasí	Nesouhlasí
4. Nemají rodiče tvoje kamarády rádi?	Souhlasí	Nesouhlasí
5. Měl někdo z tvých přátel problémy se zákonem?	Souhlasí	Nesouhlasí
6. Je většina tvých přátel starších než ty?	Souhlasí	Nesouhlasí
7. Chodí tvoji přátelé často za školu nebo žádnou školu nenavštěvují a ani nechodí do práce?	Souhlasí	Nesouhlasí
8. Nebaví přátele večírky, kde se nepodává alkohol nebo kde nejsou drogy?	Souhlasí	Nesouhlasí
9. Přinesli přátelé na nějaký večírek během posledních 12 měsíců alkohol nebo drogy?	Souhlasí	Nesouhlasí
10. Ukradli přátelé něco v obchodě nebo úmyslně poškodili cizí majetek během posledních 12 měsíců?	Souhlasí	Nesouhlasí
11. Patříš do party, která se zabývá něčím nezákonným?	Souhlasí	Nesouhlasí
12. Trápí tě v současnosti nějaký problém, který máš s přítelem nebo přítelkyní?	Souhlasí	Nesouhlasí
13. Nemáš žádného dobrého přítele nebo přítelkyni, kterým by ses mohl (mohla) svěřit?	Souhlasí	Nesouhlasí

10. oblast (A)

	1. sloupec	2. sloupec
1. Cítil (cítila) jsi někdy silnou touhu nebo přání po alkoholu, jiných drogách nebo hazardní hře?	Souhlasí	Nesouhlasí
2. Stalo se ti někdy, že jsi musel (musela) zvyšovat množství alkoholu nebo drog, abys dosáhl (dosáhla) účinku, ke kterému ti dříve stačilo menší množství?	Souhlasí	Nesouhlasí
3. Měl (měla) jsi někdy pocit, že pití alkoholu, braní drog nebo hazardní hru přestáváš ovládat?	Souhlasí	Nesouhlasí
4. Měl (měla) jsi někdy pocit, že jsi na alkoholu, drogách nebo hazardní hře závislý (závislá)?	Souhlasí	Nesouhlasí
5. Stalo se ti někdy, že jsi utratil (utratila) příliš mnoho peněz za alkohol, jiné drogy nebo hazardní hru a přišel (přišla) jsi tak o jiné aktivity, věci, hodnoty?	Souhlasí	Nesouhlasí
6. Stalo se ti někdy, že jsi pod vlivem alkoholu nebo drog něco nedodržel (nedodržela), např. byl (byla) jsi v noci přes zákaz mimo domov nebo porušil (porušila) zákon?	Souhlasí	Nesouhlasí
7. Mění se ti často vlivem alkoholu nebo drog nálada z velmi šťastné do velmi smutné?	Souhlasí	Nesouhlasí
8. Měl (měla) jsi někdy úraz pod vlivem alkoholu nebo drog?	Souhlasí	Nesouhlasí
9. Ublížil (ublížila) jsi někdy někomu nechtěně pod vlivem drog nebo alkoholu?	Souhlasí	Nesouhlasí
10. Stalo se ti, že ses pod vlivem alkoholu nebo drogy vážně pohádal (pohádala) s přáteli nebo s někým z rodiny?	Souhlasí	Nesouhlasí
11. Měl (měla) jsi někdy kvůli alkoholu, drogám nebo hazardní hře problémy s přáteli, kteří takové věci odmítají?	Souhlasí	Nesouhlasí
12. Měl (měla) jsi někdy odvykací potíže (abstíák) po vysazení alkoholu nebo drog?	Souhlasí	Nesouhlasí
13. Stalo se ti někdy, že sis později nepamatoval (nepamatovala), co jsi dělal (dělala) pod vlivem alkoholu?	Souhlasí	Nesouhlasí
14. Chlubil (chlubila) ses nebo ses předváděl (předváděla), kolik alkoholu vydržíš?	Souhlasí	Nesouhlasí
15. Dělá ti problémy se nenapít, nevzít alkohol, drogy nebo hazardně nehrát?	Souhlasí	Nesouhlasí

10. oblast (B)

Jak často jsi měl (měla) během posledních 30 dnů některou z následujících látek?

Podtrhni příslušný údaj.

	Ani 1x ↓	1-2x ↓	3-9x ↓	10-20x ↓	Víc než 20x ↓	Ne v posledních 30 dnech, ale dříve ↓
1. Alkohol včetně piva						
2. Tabák						
3. Marihuana nebo hašiš						
4. Pervitin, efedrin, amfetamin						
5. LSD, tripy, ecstasy a jiné halucinogeny						
6. Tlumivé látky a léky na spaní						
7. Léky proti bolestem						
8. Opiáty (heroin, braun, kodein)						
9. Těkavé látky (čichání)						
10. Kokain						
11. Jiné návykové látky (jaké)						
12. Hazardní hra (sázky, automaty, karty o peníze, apod.)						

- Čemu z předchozích 12 položek z oblasti 10 (B) jsi dával (dávala) případně přednost? Před příslušný název napiš velké P.
- Co z předchozích 12 položek ti případně působilo největší problémy? Před příslušný název udělej vykřičník.

Projdi prosím ještě jednou odpovědi na otázky ze všech oblastí a ověř si, že u každé otázky je zakroužkována odpověď.

Seznam literatury a dalších zdrojů

Knihy

BLATNÍKOVÁ, Šárka a Karel NETÍK. *Predikce vývoje pachatele*. 1. vyd. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2008. 216 s. ISBN 978-80-7338-075-5.

ČÍRTKOVÁ, Ludmila. *Kriminální psychologie*. 1. vyd. Praha: Eurounion, 1998. 255 s. ISBN 80-85858-70-3.

ERIKSON, Erik Homburger. *Dětství a společnost*. 1. vyd. Praha: Argo, 2002. 387 s. ISBN 80-203-380-8.

HAYESOVÁ, Nicky. *Základy sociální psychologie*. 3. vyd. Praha: Portál, 2003. 165 s. ISBN 80-7178-763-9.

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. 1. vyd. Praha: Portál, 2005. 407 s. ISBN 80-7367-040-2.

HIRSCHI, Travis. *Causes of delinquency: with a new introduction by the author*. 7. vyd. New Brunswick: Transaction Publishers, 2008. 309 s. ISBN 978-0-7658-0900-1.

JANDOUREK, Jan. *Sociologie zločinu: proč lidé vraždí a jezdí načerno*. 1. vyd. Praha: Portál, 2011. 175 s. ISBN 978-80-262-0026-0.

JEDLIČKA, Richard a Jaroslav KOŤA. *Aktuální problémy výchovy: analýza a prevence sociálně patologických jevů u dětí a mládeže*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1998. 169 s. ISBN 382-233-97.

KOUDELKOVÁ, Anna. *Psychologické otázky delikvence*. 1. vyd. Praha: Victoria Publishing, 1995. 114 s. ISBN 80-7187-022-6.

KOUKOLÍK, František a Jana DRTILOVÁ. *Zlo na každý den: život s deprivanty I*. 1. vyd. Praha: Galén. 2001. 390 s. ISBN 80-7262-088-6.

KRAUS, Blahoslav a Jolana HRONCOVÁ et al. *Sociální patologie*. 1. vyd. Hradec Králové: Gaudeamus, 2007. 325 s. ISBN 978-80-7041-896-3.

KRAUS, Blahoslav a Věra POLÁČKOVÁ et al. *Člověk - prostředí - výchova: k otázkám sociální pedagogiky*. Brno: Paido, 2001. 199 s. ISBN 80-7315-004-2.

KYNCLOVÁ, Zuzana et al. *Co je dobré vědět nejen o mediaci a probaci*. 1. vyd. Praha: LexisNexis CZ, 2007. 74 s. ISBN 978-80-86920-26-9.

LANGER, Stanislav. *Mládež problémová, její typy a možnosti uplatnění: diagnostické, výchovné a profesionální modely*. 2. vyd. Hradec Králové: Kotva, 2008. 488 s. ISBN 978-80-902210-6-2.

LANGMEIER, Josef a Dana KREJČÍŘOVÁ. *Vývojová psychologie*. 3. přeprac. a doplněn. vyd. Praha: Grada Publishing, 1998. 344 s. ISBN 80-7169-195-X.

MACEK, Petr. *Adolescence: psychologické a sociální charakteristiky dospívajících*. 1. vyd. Praha: Portál, 1999. 207 s. ISBN 80-7178-348-X.

MATOUŠEK, Oldřich a Andrea MATOUŠKOVÁ. *Mládež a delikvence: možné příčiny, struktura, programy prevence kriminality mládeže*. 3. aktual. vyd. Praha: Portál, 2011. 344 s. ISBN 978-80-7367-825-8.

NOVOTNÝ, Petr. *Epidemie delikvence*. 1. vyd. Liberec: Dialog, 2006. 62 s. ISBN 80-86761-45-2.

PODANÁ, Zuzana. *Fenomén delikvence mládeže v České republice a středoevropském regionu*. 1. vyd. Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 2011. 183 s. ISBN 978-80-86729-68-8.

SKOPALOVÁ, Jitka. *Záblesky bezpečí dítěte*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2010. 38 s. ISBN 978-80-244-2567-2.

ŠIMÍČKOVÁ ČÍŽKOVÁ, Jitka et al. *Přehled vývojové psychologie*. 2. nezm. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2005. 175 s. ISBN 80-244-0629-2.

ŠVARŤÍČEK, Roman a Klára ŠEĎOVÁ et al. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. 1. vyd. Praha: Portál, 2007. 377 s. ISBN 978-80-7367-313-0.

TAXOVÁ, Jiřina. *Pedagogicko-psychologické zvláštnosti dospívání*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987. 273 s. ISBN neuv.

VACEK, Pavel. *Rozvoj morálního vědomí žáků: metodické náměty k realizaci průřezových témat*. 1. vyd. Praha: Portál, 2008. 126 s. ISBN 978-80-7367-386-4.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 3. rozšíř. vyd. Praha: Portál, 2004. 870 s. ISBN 80-7178-802-3.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2005. 467 s. ISBN 80-246-0956-8.

VÁLKOVÁ, Helena a Josef KUČHTA et al. *Základy kriminologie a trestní politiky*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2005. 544 s. ISBN 80-7179-813-4.

ZOUBKOVÁ, Ivana, Vratislava ČERNÍKOVÁ a Jaroslav NIKL. *Kriminalita mládeže*. 1. vyd. Praha: Policejní akademie České republiky, 2001. 89 s. ISBN 80-7251-070-3.

Příspěvky ve sbornících

MACEK, Petr. Adolescence, utváření identity a současní čeští dospívající. In: *Psychologické otázky adolescence: sborník příspěvků*. 1. vyd. Brno: Psychologický ústav Akademie věd ČR, 2001, s. 18–28. ISBN 80-7326-001-8.

MAREŠOVÁ, Alena. Příčiny a podmínky kriminality mládeže. In: MAREŠOVÁ a Zdeněk DVOŘÁČEK. *Aktuální poznatky z činnosti služby Kriminální policie a vyšetřování na úseku mládeže*. 1. vyd. Praha: Vydavatelství PA ČR, 2007, s. 13–20. ISBN 978-80-7251-248-5.

NOVOTNÝ, Pavel a Věra VOJTOVÁ. Problematika spolupráce školy a policie při šetření delikvence dětí a mladistvých. In: BARTOŇOVÁ, Miroslava a Marie VÍTKOVÁ. *Vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami II*. 1. vyd. Brno: Paido, 2008, s. 299–312. ISBN 978-80-7315-170-6.

HAVRDOVÁ, Egle. Rizikové a ochranné faktory ovlivňující delikventní chování dětí a mládeže. In: *Společenské podmínky vzniku sociálních deviací*. 1. vyd. Praha: Masarykova česká sociologická společnost, 2007, s. 36–44. ISBN 80-903541-4-9.

SKALKOVÁ, Jarmila. Pojetí a vztahy socializace a resocializace: Stává se dnes mládež problémem?. In: SAK, Petr a Jiří SEMRÁD. *Diagnóza, prognóza a resocializace skupin mládeže ohrožených sociálně negativním vývojem*. 1. vyd. Praha: Policejní akademie ČR, 1997, s. 17–32. ISBN 80-85981-61-0.

Články v novinách a časopisech

BĚLOHRADSKÝ, Václav. Svedeme to na obrazy?. *Lidové noviny*. 2004, č. 17, s. 1, 11. ISSN 0862-5921.

GJURIČOVÁ, Jitka a Martin ŽÁRSKÝ. Vývoj kriminality v České republice se zvláštním zřetelem na kriminalitu dětí a mládeže. *Kriminalistika: čtvrtletník pro kriminalistickou teorii a praxi*. 1999, č. 1, s. 3–26. ISSN: 1210-9150.

Další zdroje

FARRINGTON, David P., Darrick JOLLIFFE, Rolf LOEBER, Magda STOUTHAMER-LOEBER a Larry M. KALB. The concentration of offenders in families, and family criminality in the prediction of boys' delinquency. In: *Journal of Adolescence* [online]. 2001 [cit. 2013-05-19]. DOI: 10.1006/jado.2001.0424. Dostupné z: http://www.wpic.pitt.edu/research/famhist/PDF_Articles/Elsevier/FF%2016.pdf

FITZGERALD, Marian, Alex STEVENS a Chris HALE. Přehled znalostí o násilí mezi mládeží: trendy, strategie a reakce v členských státech EU. In: *Institut pro kriminologii a sociální prevenci* [online]. Praha, 2006 [cit. 2013-05-19]. ISBN 80-7338-049-8. Dostupné z: <http://www.ok.cz/iksp/docs/323.pdf>

HAAS, Henriette, David P. FARRINGTON, Martin KILLIAS a Ghazala SATTAR. The impact of different family configurations on delinquency. In: *British Journal of Criminology* [online]. 2004 [cit. 2013-05-16]. DOI: 10.1093/bjc/azh023. Dostupné z: <http://troublesofyouth.pbworks.com/f/farrington%20et%20al%20-%20diff%20family%20configs%20and%20delinq.pdf>

JUBY, Heather a David P. FARRINGTON. Disentangling the link between disrupted families and delinquency. In: *British Journal of Criminology* [online]. 2001 [cit. 2013-05-19]. DOI: 10.1093/bjc/41.1.22. Dostupné z: <http://troublesofyouth.pbworks.com/f/Ruby+and+Farrington.pdf>

MAREŠOVÁ, Alena. Současný stav kriminality mládeže. In: *Institut pro kriminologii a sociální prevenci* [online]. Rok neuv. [cit. 2012-05-05]. Dostupné z: http://www.viod.cz/editor/assets/download/prezentace_maresova_1.pdf

MAREŠOVÁ, Alena, Eva BIEDERMANOVÁ, Martin CEJP, Jakub HOLAS, Milada MARTINKOVÁ a Jan TOMÁŠEK. Analýza trendů kriminality v roce 2011. In: *Institut pro kriminologii a sociální prevenci* [online]. 2012 [cit. 2013-04-02]. Dostupné z: <http://lpxp.sweb.cz/402.pdf>

Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů. In: *2003 Sb.* 2003.

Zpráva o situaci v oblasti vnitřní bezpečnosti a veřejného pořádku na území ČR v roce 2010: ve srovnání s rokem 2009. In: *Ministerstvo vnitra České republiky* [online]. 2011 [cit. 2012-05-05]. Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/clanek/statistiky-kriminality-dokumenty.aspx>

Zpráva o situaci v oblasti vnitřní bezpečnosti a veřejného pořádku na území ČR v roce 2011: ve srovnání s rokem 2010. In: *Ministerstvo vnitra České republiky* [online]. 2012 [cit. 2013-01-04]. Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/clanek/statistiky-kriminality-dokumenty.aspx>

Souhlasím s tím, aby moje diplomová práce byla půjčována ke studijním účelům. Žádám, aby citace byly uváděny způsobem užívaným ve vědeckých pracích a aby se vypůjčovatelé řádně zapsali do příloženého seznamu.

.....

V Praze dne

.....

Podpis

Poř. číslo	Jméno a příjmení čtenáře	Č. ISIC karty	Bydliště	Datum zapůjčení	Datum vrácení
1.					
2.					
3.					
4.					
5.					
6.					
7.					
8.					
9.					
10.					